

Grupa MOST, Beograd

INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE I RAZUMEVANJE

BAZIČNI PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE NASTAVNICE

Autorke

*Snježana Mrše
Danijela Petrović
Radmila Gošović
Milena Jerotijević*

Beograd, maj 2007.

Sadržaj

<i>Uvod</i>	3
I O interkulturalnom obrazovanju	4
Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje	4
Interkulturalna kompetentnost i obrazovanje	5
Pristupi interkulturnoj reformi školskih kurikuluma	5
Karakteristike dobrog programa interkulturalnog obrazovanja	7
Ključne kompetencije nastavnika/ca	10
II Interkulturalno razumevanje	11
Razvoj interkulturalne osetljivosti	11
Hofstedov model kulturnih dimenzija	13
Interkulturalna komunikacija	14
Barijere u interkulturalnoj komunikaciji	14
III Radionice za više razrede srednje škole	17
<i>(Zbirka tekstova i ideja za rad sa učenicima/ama)</i>	
1 Identitet i pripadnost	17
1.1a Moj kulturni identitet	17
1.1b Kulturni identitet moje zajednice	19
2 Sličnosti i razlike	22
2.1 Izvori razlika i sličnosti / „ <i>Ti si ti i ja sam ja</i> “	22
2.2 Individualne i grupne razlike / „ <i>Idemo na kupanje</i> “	23
3 Diskriminacija i ravnopravnost	25
3.1 Ko stvara vrednosti našeg društva? / „ <i>Veliki iskorak</i> “	25
3.2a Stereotipi i predrasude / „ <i>Tri boje kulture</i> “	29
3.2b Prevazilaženje predrasuda / „ <i>Tri boje kulture</i> “	32
3.3 Pol i rod / „ <i>Misija planeta zemlja</i> “	34
3.4 Socijalna konstrukcija rodnih uloga	36
3.5 Diskriminacija / „ <i>Većina i manjina</i> “	38
3.6 Susret većinske i manjinske grupe – pozitivna iskustva	41
3.7 Nejednake mogućnosti / „ <i>Pokreni se i učini nešto</i> “	43
4 Ljudska prava i odgovorno ponašanje	44
4.1 Medijsko gledanje: Ko govori o ljudskim pravima?	44
4.2 Naši izbori životnih stilova utiču na druge ljude	46
5 Komunikacija i rešavanje sukoba	50
5.1 Interkulturalna kompetentnost	50
5.2 Multiperspektivnost / „ <i>U prvoj poseti Albatros kulturi</i> “	51
5.3 Četiri reakcije na susret različitih kultura	54
5.4 Decentarcija / „ <i>U drugoj poseti Albatros kulturi</i> “	56
5.5 Interkulturalni dijalog	59
<i>Literatura</i>	62

Uvod

Interkulturalno obrazovanje je ono obrazovanje koje *uvažava i podržava različitost u svim oblastima ljudskog života*. Ono učenike/ce čini osetljivim na ideju da su ljudi prirodno razvili različite načine života, običaje i pogled na svet i da ta raznolikost ljudskog života sve nas obogaćuje. Istovremeno, reč je o obrazovanju koje *promoviše ravnopravnost i ljudska prava*, obezbeđuje jednake mogućnosti, suprotstavlja se nepravdi i diskriminaciji i zalaže za vrednosti na kojima se izgrađuje ravnopravnost.

Ovaj priručnik pokušava da odgovori na neka opšta pitanja interkulturalnog obrazovanja - *Šta je "kultura" i kako se ona manifestuje? Kako možemo da učimo o drugim kulturama? Da li se interkulturalno učenje odvija svaki put kada se susretnemo sa kulturom različitom od naše? Da li je interkulturalno učenje moguće u školi?* Kroz ponuđenu zbirku radionica za srednjoškolce i srednjoškolke, nastavnici/ce će imati priliku da isprobaju načine prepoznavanja i konstruktivnog suočavanja sa kulturalnim razlikama i da, polazeći od tog iskustva, zajednički sa učenicima/ama tragaju za adekvatnim pristupima i metodama interkulturalnog učenja u školskom i životnom okruženju.

Priručnik je prvenstveno namenjen svim **nastavnicima i nastavnicama**, ali i drugim osobama koje rade na unapređivanju obrazovanja kod nas. Naime, priručnik mogu koristiti i mladi ljudi koji se bave vršnjačkim učenjem i posredovanjem, kao i drugi treneri i trenerice koji u svoje programe obuka žele da unesu interkulturalnu dimenziju učenja i tako ih učine osetljivijim za savremeni život u svetu razlika.

Uspešnost primene ovog priručnika zavisice i od stepena interkulturalne kompetentnosti voditelja/ki radionica, te se otud svim budućim korisnicima/ama snažno preporučuje da prethodno završe trodnevnu obuku koju *Grupa MOST* nudi u okviru ovog programa ili neku sličnu obuku iz oblasti interkulturalnog obrazovanja i razumevanja, nenasilne komunikacije i rešavanja sukoba, pregovaranja i posredovanja.

Tim autorki Grupe MOST

*Ovaj priručnik nastao je u okviru projekta **Praktikovanje interkulturalnog i interetničkog razumevanja u školama (2007-08)**, koji je realizovan uz finansijsku podršku Kanadske Vlade, preko Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA).*

Canadian International
Development Agency

Agence canadienne de
développement international

Pojam **kultura** se definiše na različite načine. Neki kulturu opisuju kao "ukupan skup znakova kojima članovi datog društva prepoznaju jedni druge i koji ih razlikuju od ljudi koji ne pripadaju tom društvu"¹. Kultura se takođe može odrediti kao "skup distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obrazaca nekog društva ili grupe ljudi, zajedno sa njihovom umetnošću, književnošću, životnim stilovima, načinima zajedničkog života, sistemom vrednosti, tradicijom i verovanjem"². Kultura je u središtu individualnog i društvenog identiteta i ona je glavna komponenta u razumevanju grupnih identiteta gledano sa stanovišta socijalne kohezije. Kada se razmatra kultura, uzimaju se u obzir svi faktori koji oblikuju individualne načine mišljenja, uverenja, osećanja i delovanja članova nekog društva.

Razmišljanje o kulturi uvek vodi razmišljanju o odnosu, interakciji među kulturama. Kulturne razlike koje opažamo među ljudima omogućuju nam da postanemo svesni postojanja kulture, odnosno kulturu je nemoguće razumeti kao pojam u jedini, naprotiv, uvek je reč o kulturama.³

Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje

Jedan od ključnih ciljeva obrazovanja u savremenom svetu je unapređivanje demokratije u društvu. Obrazovni sistem mora da uzme u obzir multikulturalni karakter društva i da teži da aktivno doprinese miroljubivom suživotu i pozitivnoj interakciji među različitim kulturnim grupama. Tradicionalno gledano, u ovom pogledu postoje dva pristupa obrazovanju:

- ✦ **Multikulturalno obrazovanje** je ono koje kroz učenje o drugim kulturama nastoji da omogući prihvatanje ili bar toleranciju na druge kulture,
- ✦ **Interkulturalno obrazovanje** teži da prevaziđe pasivnu koegzistenciju i ostvari razvijen i održiv način zajedničkog života u multikulturalnom društvu. To se čini kroz izgradnju *razumevanja*, *uzajamnog poštovanja* i *dijaloga* među grupama različitih kultura, te kroz obezbeđivanje jednakih mogućnosti i borbu protiv diskriminacije.

Interkulturalno obrazovanje prema Uleu⁴ teži da promoviše i razvije:

- bolje razumevanje kultura u modernom društvu
- sposobnost komunikacije između ljudi koji pripadaju različitim kulturama
- fleksibilniji stav prema kulturnim različitostima u društvu
- veću spremnost ljudi da se aktivno uključe u socijalnu interakciju sa ljudima drugog kulturnog porekla, kao i prepoznavanje osnovnih odlika ljudske prirode kao nečega što im je zajedničko.

Interkulturalno obrazovanje je proces koji od svakog od nas zahteva da poznamo sebe i sopstvenu kulturu da bismo bili sposobni da razumemo kulture drugih. Ovaj proces je veoma izazovan i obuhvata rad na duboko ukorenjenim uverenjima o tome šta je dobro i loše, preispitivanju sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog života. Sve ono što uzimamo "zdravo za gotovo" u interkulturalnom učenju se „stavlja pod lupu“ i kritički promišlja. Interkulturalno

---

¹ UNESCO (1992): International Conference on Education, 43rd Session, The Contribution of Education to Cultural Development, p.5, §10

² UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity (2001)

³ Interkulturalno učenje, T-KIT, No.4, Grupa "Hajde da...", CoE, EC, Beograd, 2005.

⁴ Ouellet, F. (1991) L' Education interculturelle - essays sur contenu de la formation des maitres. Paris: Editions L'Harmattan

učenje je izazov za lični identitet i može da postane način na koji obogaćujemo svoj identitet. Budući da je interkulturalno učenje proces u kojem učimo kako da živimo zajedno u svetu različitosti, ono je time i polazna tačka izgradnje zajedničkog života u miru⁵.

Interkulturalno obrazovanje sadrži dve ključne dimenzije:

- ✦ interkulturalnim obrazovanjem se smatra obrazovanje koje **uvažava i podržava različitost u svim oblastima ljudskog života**. Ono učenike/ce čini osetljivim na ideju da su ljudi prirodno razvili različite načine života, običaje i pogled na svet i da ta raznolikost ljudskog života sve nas obogaćuje.
- ✦ Istovremeno, reč je o obrazovanju koje **promoviše ravnopravnost i ljudska prava**, suprotstavlja se nepravdi i diskriminaciji i promoviše vrednosti na kojima se izgrađuje ravnopravnost.

Interkulturalna kompetentnost

Interkulturalna kompetentnost je sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje (Berthoin-Atal and Friedman, 2003). Polazna pretpostavka je da ljudi mogu više da nauče jedni od drugih onda kada se međusobno dosta razlikuju. Za to je potrebno da postoji uzajamno poštovanje i dovoljan stepen radoznalosti kako bi se prevladala tenzija koja obično prati jedan interkulturalni susret.

Neki od ključnih elemenata interkulturalne kompetentnosti su:

- svest o sebi kao kompleksnom kulturnom biću
- svest o uticaju koji kultura kojoj pripadamo vrši na naše mišljenje i ponašanje
- sposobnost da se zajedno sa drugima angažujemo u istraživanju prećutnih pretpostavki koje utiču na naše ponašanje
- otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svet, načini mišljenja i rešavanja problema.

Znanje o dimenzijama kulturnih razlika može nam biti dragocen oslonac i polazni okvir u interkulturalnoj komunikaciji. Manje ćemo grešaka napraviti i osećaćemo se sigurnije ukoliko znamo kako se u određenoj kulturi tretiraju informacije, kontekst, vreme i prostor, kakva je raspedela moći, da li je data kultura individualistički ili kolektivistički orjentisana, maskulina ili feminina i slično. Bitno je imati na umu da se pojedini segmenti društva unutar jedne kulture mogu razlikovati, kao i da uvek postoje individualne razlike koje nisu zanemarljive.

Etnocentrizam (poricanje postojanja kulturnih razlika) u velikoj meri otežava, a nekada i onemogućava, interkulturalnu komunikaciju i razumevanje. Zato je potrebno da se na različitim poljima radi na njegovom prevazilaženju, a posebno kroz reformu obrazovanja i integrisanje interkulturalne komponente u školske kurikulume. To ne znači da istovremeno ne treba da razvijamo privrženost sopstvenom kulturnom poreklu i nasleđu ili da treba da damo prvenstvo drugim kulturama nad sopstvenom kulturom.

Pristupi interkulturalnoj reformi školskih kurikuluma

Ukoliko u fokus razmišljanja o interkulturalnom obrazovanju stavimo školski program (kurikulum) onda je, po Banksu (Banks, 1999), moguće razlikovati 4 osnovna pristupa reformi kurikuluma⁶:

Doprinos – je pristup minimalnog uključivanja interkulturalnog obrazovanja u kurikulum kada se periodično obrađuju odabrane knjige i slave značajni datumi, heroji ili događaji iz različitih kultura. Ovaj pristup ne podrazumeva sistematsko uključivanje knjiga i tema iz različitih kultura

⁵ Benett, Milton J. (1993) O etnocentrizmu: razvoj modela interkulturalne osetljivosti.

⁶ Banks, J.A. (1999). *An Introduction to Multicultural Education* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

u kurikulum. Tipičan primer je planiranje posebnog vremena u mesecu januaru kada se u SAD-u čita i govori o Martinu Luteru Kingu.

Dodavanje - je pristup u kome su sadržaji, koncepti, teme i perspektive različitih kultura dodate kurikulumu ali tako da se ne menja njegova postojeća struktura. Iako se ovim pristupom knjige i teme iz različitih kultura uključuju u već postojeći kurikulum, on ne obezbeđuje i promenu načina mišljenja kod učenika. Tipičan primer je ispitivanje viđenja Dana zahvalnosti iz ugla američkih Indijanaca kako dodatak tradicionalnom (većinskom) viđenju tog praznika u SAD.

Transformacija - je pristup kojim se menja struktura kurikuluma tako da su učenici ohrabreni da koncepte, teme i probleme sagledavaju iz nekoliko različitih uglova i kulturnih perspektiva. Tako na primer, tema Dana zahvalnosti postaje čitava nastavna celina koja istražuje sukob kultura. Ovaj pristup nastavi i učenju podrazumeva razvoj kritičkog mišljenja kod učenika i prihvatanje različitosti kao polazne pretpostavke.

Socijalna akcija - je pristup koji kombinuje pristup transformacije i aktivnosti koje teže socijalnoj promeni. Učenike ne podučavamo samo da razumeju i preispituju aktuelna socijalna pitanja, već i da po tom pitanju umeju da nešto preduzmu. Tipičan primer je da učenici nakon uvedene teme o statusu emigranata u SAD, pišu pismo senatorima, kongresu i novinama u kome izražavaju svoje mišljenje o politici države prema emigrantima.

Faze interkulturalne transformacije škole

Na nivou školske prakse, uvođenje interkulturalnog obrazovanja je proces koji dovodi do postepenih i značajnih promena u svim aspektima života i rada škole. Pol Gorski (*Paul C. Gorski*, 2000) razlikuje 6 faza u interkulturalnoj transformaciji škole⁷:

Faza odsustva promene (Status Quo)

Škola neguje tradicionalnu obrazovnu praksu u kojoj nema mesta kritičkom promišljanju postojećih oblika nejednakosti u različitim aspektima školskog života i obrazovnog sistema. Kurikulum, načini podučavanja i učenja i dalje odražavaju pristupe koji su tipični za dominantne ili privilegovane društvene grupe.

Faza heroja i praznika

Škola u kurikulum ili nastavni materijal uvodi male novine koje se isključivo vezuju za uočljive ali površne specifičnosti drugih kultura – najčešće one koje su zasnovane na preteranom uopštavanju i stereotipima. Interkulturalno obrazovanje se tako, na primer, praktikuje kroz organizovanje „međunarodnog festivala hrane“, „dana dalmatinske (romske, bugarske i sl.) kuhinje“ ili kroz posete takvim manifestacijama. Učenici prave delove odeće ili sportske rekvizite specifične za pojedine kulture. Tokom kampanje borbe za prava žena, nastavnici pripremaju plakat ili školski pano na kome su predstavljene poznate žene.

Faza interkulturalnog (etničkog) učenja

Škola u kurikulum uvodi novine koje se odnose na proučavanje običaja i ponašanja onih kultura iz kojih potiču njeni učenici, a sa ciljem da razume načine na koji bi trebalo da se odnosi prema njima. Nastavnicima mogu biti dostupni i priručnici koji opisuju kako da se ophode i odnose prema pripadnicima specifičnih grupacija ili etničkih zajednica.

Faza međuljudskih odnosa („zašto se svi ne bismo bolje slagali“)

Škola u kurikulum uvodi novine koje se odnose na uviđanje i prihvatanje različitosti kroz negovanje veza između pripadnika različitog kulturnog identiteta. Nastavnici su podstaknuti da dublje upoznaju različite kulture, kao i da se oslanjaju na postojeća iskustva učenika različitog kulturnog nasleđa i stvaraju uslove u kojima učenici/e uče jedni od drugih kroz razmenu ličnih iskustava i perspektiva.

---

⁷ Paul C. Gorski. *Stages of Multicultural School Transformation*. EdChange and the Multicultural Pavilion

Faza selektivnog interkulturalnog obrazovanja („Radili smo TO prošlog meseca“)

Škola povremeno u kurikulum uvodi novine koje se odnose na prepoznavanje nejednakosti i nepravdičnosti u raznim aspektima obrazovanja ali tako što se tim pitanjima bavi samo u određeno vreme ili privremeno kroz posebne školske projekte. Na primer, škola inicira i organizuje sastanak na nivou lokalne zajednice na kome se diskutuje aktuelni etnički sukob ili realizuje tromesečni projekat čiji je cilj da podsakne zainteresovanost devojčica za matematiku i prirodne nauke. Ovakva nastojanja se uglavnom javljaju kao reakcija na neki aktuelni događaj ili trend u društvu, te su najčešće kratkog daha.

Faza transformativnog interkulturalnog obrazovanja (pravedno obrazovanje)

Škola sistematski uvodi novine i transformiše postojeći kurikulum tako da svaki aspekt školskog života i obrazovanja učini podjednako dostupnim i pravednim za sve učenike koji pripadaju različitim grupama i kulturama.

Karakteristike dobrog programa interkulturalnog obrazovanja

Osmišljavanje i realizovanje programa interkulturalnog obrazovanja nije nimalo lak zadatak, kako za stručnjake tako i za praktičare. U tom poduhvatu mogu nam biti od pomoći smernice koje je dao Pol Gorski⁸:

1. Izvođenje programa

Program treba da je osmišljen tako da prepozna i koristi raznovrsne stilove učenja prilikom rada na otkrivanju raspodele moći i privilegija u datom okruženju (učionici, lokalnoj zajednici i sl.). Tokom realizacije programa važno je da:

- Koristite različite tehnike učenja
  - Predavanje
  - Kooperativno učenje
  - Dijalog
  - Individualni rad
  - Vršnjačko učenje/podučavanje
- Prethodno ispitajte i razumete kakva je stvarna raspodela moći i privilegija u datom okruženju kako ne biste svojim postupcima doprineli učvršćivanju postojećih privilegija i opresije
  - Koga najčešće prozivate, opominjete i sl.
  - Koga najčešće podstičete da dođe do nekog rešenja i kome pomažete postavljanjem potpitanja ili davanjem odgovora?
- Stalno izazivate postavku „da je podučavanje majstorstvo“
  - Pitajte učenike šta znaju o temi koju uvodite
  - Pitajte učenike šta žele da nauče o temi koju uvodite
  - Pitajte učenike da participiraju u predavanju/uvodjenju nove teme

2. Sadržaj programa

Sadržaj programa/tema treba da bude kompletan i tačan, tj. da uključi doprinose i perspektive svih relevantnih kultura i grupa. Tokom planiranja sadržaja:

- Obezbedite da sadržaj bude što potpuniji i tačniji
  - Na primer, iskaz „Kristofer Kolumbo je otkrio Ameriku“ nije ni kompletan, ni tačan (zamislite samo kako bi na to reagovao neki američki Indijanac).

---

⁸ Paul C. Gorski. *Key Characteristics of a Multicultural Education Curriculum*. EdChange and the Multicultural Pavilion

- Izbegavajte etiketiranje i upotrebu stereotipnih termina, fraza i načina govora o marginalnim ili manjinskim grupama (npr. „nealbanske zajednice“, „osobe sa posebnim potrebama“, „obojeni“, „mali ljudi“, govor u muškom rodu i sl.)
  - Da li manjinske grupe prilikom prezentacija svrstavate u kategoriju „i drugi“?
  - Da li o manjinskim grupama govorite samo kroz posebne nastavne jedinice (npr. romska muzika i poezija) ili su oni uključeni i protkani kroz ceo nastavni program (npr. raznovrsnost muzike našeg podneblja)?
  - Da li program ima za cilj da konstatuje i „slavi različitost“ ili da istražuje, prepoznaje i prihvata razlike kao dodatnu dimenziju celog nastavnog programa?
- Proučite istoriju diskriminacije u nastavnom programu i postarajte se da je ne ponovite.
  - Da li sadržaj podržava stereotipe (npr. učimo o Romima kao o nomadima i/ili skupljačima sekundarnih sirovina) ili ih izaziva i preispituje (učimo o Romima koristeći njihove resurse i izvore)?
  - Da li sadržaj podržava ili preispituje pretpostavke da naša kultura i društvo po datosti svet sagledava iz perspektive i vrednosti koje su tipične za „belu rasu“, Evropu, muškarce, hrišćane, heteroseksualce, srednju klasu i slično?

3. Radni materijali

Radni materijali za učenje treba da budu raznovrsni i kritički preispitani sa stanovišta naklonosti i predrasuda prema različitim grupama.

- Koristite različite materijale
  - Tekstove
  - Novine i magazine
  - Video materijale i filmove
  - Igre
  - Radne sveske
- Prethodno proverite materijale i otklonite sve elemente koji podržavaju predrasude i diskriminaciju
  - Da li udžbenik istorije na stereotipan ili nepotpun (netačan) način prikazuje pripadnike određenih grupa ili epoha?
  - Da li radni materijal iz oblasti prirodnih nauka koristi isključivo muški govor/jezik?
  - Da li radni materijal iz oblasti književnosti koristi govor mržnje ili stereotipne prikaze?
  - Da li govor/jezik koji koristite podrazumeva muški rod, heteroseksualnost, porodicu od najmanje 3 člana, posedovanje srpskog državljanstva i slično?
- Učinite raznovrsnim (diversifikujte) predstave i sadržaje na svim izloženim i vidljivim materijalima (oglasnim tablama, slikama i fotografijama, posterima, školskim časopisima, učilima kao što su geografske karte i slično).
  - Da li to stalno činite ili samo kada se radi o posebnim datumima ili projektima?

4. Multiperspektivnost

Da bi sadržaj bio kompletan i tačan on mora da uključi (integriše) različite perspektive i uglove gledanja.

- Prikažite sadržaj/temu iz različitih uglova, a ne samo iz ugla većinske grupe ili dominantne kulture.
  - Kako definišete „klasičnu literaturu“ ili „najbolje knjige“ i iz koje/čije perspektive dolazi ta odrednica?
  - Iz koje perspektive podučavate istoriju? Prisetite se događaja kada je „ekspanzija Zapada“ isto što i „genocid“, a heroji „slobode“ isto što i „ratni zločinci“ i slično?
- Prikažite sadržaj/temu kroz viđenje različitih aktera, a ne samo kroz viđenje nekoliko herojskih likova.
  - Na primer, da li o ropstvu učimo samo na osnovu onoga što o njemu govore robovlasnici ili koristimo i priče i predanja robova?

5. Inkluzivnost pristupa

Učenici/e moraju biti aktivno uključeni u proces podučavanja i učenja. Prevaziđite frontalni pristup učenju tako što ćete stvarati uslove u kojima učenici/e uče jedni od drugih kroz razmenu različitih iskustava i perspektiva.

- Istaknite različita iskustava i perspektive učenika/ca tokom procesa učenja.
- Ohrabrite učenike/ce da postavljaju kritička pitanja o svim informacijama koje dobijaju (od nastavnika ili preko udžbenika) i modelirajte kritičko mišljenje.
  - Ko je pisao neku informaciju (i sa kog stanovišta)?
  - Ko je kreirao neki Web site?
  - Čiji glas (čije mišljenje) čujem, a čiji ne?
- Postarajte se da sadržaj i način izvođenja budu relevantni za učenike/ce – modelirajte proces učenja tako da učenici/e mogu povezati sadržaj sa svakodnevnim životom.
- Prihvatite vaše učenike kao najvažnije izvore multikulturalnosti.

6. Socijalna i građanska odgovornost

Ukoliko želimo da osposobimo učenike/ce da postanu aktivni učesnici u demokratskom društvu (equitable democracy), onda ih moramo upoznati sa temama socijalne pravde i razvijati kod njih osećaj građanske odgovornosti kroz ceo nastavni program.

- Počinjući od najmlađih učenika, unesite diskusije o razlikama i neravnopravnosti u vaše nastavne jedinice svih predmeta.
  - Na primer: Kako su pojedina naučna saznanja zloupotrebljena da se opravdaju rasizam i antisemitizam?
- Potražite različite načine na koje su poznati ljudi iz različitih oblasti (prirodnih nauka, umetnosti i sl.) koristili svoj rad i ugled da se bore za socijalnu pravdu.
  - Posebno je važno naći primere koji pokazuju kako su se predstavnici većinske grupe borili za ugrožena prava manjinskih grupa (npr. Albert Ajnštajn).
- Kad god se ukaže prilika da se razmotre pitanja rasizma, seksizma, homofobije i sličnih oblika opresije, iskoristite je.
- Stvorite uslove za otvorenu i iskrenu diskusiju sa učenicima o istoriji privilegija i opresije koja je svojstvena vašem predmetu, školi, obrazovanju i društvu u celini.
- Povežite podučavanje i učenje sa ključnim globalnim temama i temama vaše lokalne zajednice.
- Ohrabrite učenike/ce da kritički misle o svojoj državi, kapitalizmu / socijalizmu i drugim tradicionalno nedodirljivim temama.

7. Evaluacija i provera

Nastavni program mora biti stalno procenjivan sa stanovišta kompletnosti, tačnosti i predrasuda.

- Oformite timove nastavnika i radite na uzajamnom proveravanju nastavnih programa, jedinica i pristupa koje koristite (horizontalna samoevaluacija).
- Tražite, otvoreno saslušajte i konstruktivno primite povratne informacije od vaših učenika/ca.
- S vremena na vreme vratite se ovom modelu i proverite da li je vaša praksa u skladu sa njim ili ste se rutinirano vratili nekim starim navikama.

Ključne kompetencije nastavnika

Uspešnost realizacije interkulturalnog obrazovanja u školama u velikoj meri će zavisiti od znanja i umešnosti nastavnika i nastavnica. Banks razlikuje četiri ključne vrste kompetencija nastavnika/ca:

1. Poznavanje karakteristika učenika/ca

Nastavnik/ca treba da poznaje specifičan stil učenja svakog učenika/ce i da svoj stil podučavanja prilagodi svakome od njih. Istraživanja pokazuju da što je veća sličnost između stila podučavanja i učenikovog stila učenja, to je više i učeničko postignuće. Učenici/e treba da budu u mogućnosti da uče na način koji njima odgovara⁹ (koristeći komplementarne resurse kao što su auditivna, vizualna, manipulativna sredstva i kinestetičke igre i vežbe i sl).

2. Detaljno i fleksibilno poznavanje predmeta/sadržaja

Da bi bili u stanju da nauče sve učenike/ce, nastavnici/e treba da razumeju kako su različiti sadržaji povezani u okviru jednog predmeta, sa sadržajima drugih predmeta i sa svakodnevnim životom učenika/ca. Nastavnik/ca treba da je u stanju da dizajnira čas koji će omogućiti svakom učeniku/ci da formira koherentnu i primenjivu „mapu znanja“, da povezuje različite ideje i uočava nelogičnosti ili greške¹⁰.

Podučavanje treba da se osloni na iskustva učenika/ca, a to znači da nastavnici/e treba da poznaju kulturne razlike koje postoje među učenicima/ama i da te razlike uvede u nastavni sadržaj i ravnopravno tretira tokom podučavanja.

3. Veština upravljanja odeljenjem

Nastavnik/ca treba da podstiče i održava:

- a) saradnju među učenicima/ama tokom procesa učenja (upravljanje sadržajem)
- b) pozitivno i odgovorno ponašanje učenika/ca kroz korišćenje asertivne komunikacije, dogovaranje osnovnih pravila, uvođenje sistema nagrađivanja i slično (upravljanje ponašanjem)
- c) različite kulturne obrasce grupnog ponašanja specifične za školu i sredinu u kojoj žive učenici (upravljanje odeljenjem kao socijalnim sistemom).

4. Svest o etici sopstvene profesije (pedagogije)

Nastavnik/ca treba da je u stanju da preispituje postojeću školsku praksu i koncept učenja i znanja na kojem ta praksa počiva, te da predlaže i uvodi novine za unapređenje škole i obrazovanja.

***

Nastavnici/e koji su uspešno uključili interkulturalnu dimenziju u svoju nastavu i rad sa učenicima/ama mogu se prepoznati i po tome što:

- nauče da potpuno pravilno izgovaraju ime i prezime svakog svog učenika ili učenice
- razumeju kako vrednosti, stavovi i očekivanja nastavnika/ce deluju na motivaciju za učenje i postignuća učenika/ca
- traže i uvažavaju vrednosti, stavove i mišljenja roditelja ili staratelja/ki o različitim aspektima vaspitnoobrazovnog rada (npr. razgovaraju sa roditeljima o odnosu školskih i porodičnih pristupa i metoda motivisanja i disciplinovanja dece)
- ispituju i saznavaju razlike u stilovima učenja, tj. dominantne stilove učenja kod učenika/ca različitog socijalnog i kulturnog porekla
- veruju da, kada se odabere pravi pristup gradivu i učeniku/ci, svako može da nauči i najkomplikovanije gradivo i trude se da postignuće svakog učenika/ce bude visoko.

⁹ Videti *Gardnerovu* teoriju multiple inteligencije (osam tipova inteligencije)

¹⁰ Videti *Šulmanov* model pedagoškog rezonovanja

Razvoj interkulturalne osetljivosti

Benetov razvojni model interkulturalne osetljivosti¹¹ opisuje stadijume kroz koje ljudi prolaze kada se suoče sa teškoćama u susretu sa drugim kulturama (Bennett, 1993). Ljudi, a može se reći i društva kao celine, se razlikuju po svojoj sposobnosti da uoče i prihvate kulturne razlike. Istančanost u tretiranju kulturnih razlika razvija se od stadijuma poricanja postojanja razlika, tj. krajnjeg *etnocentrizma*, ka stadijumima uočavanja i prihvatanja kulturnih razlika, koje Benet naziva *etnorelativizam*.

Benet razlikuje tri osnovna stadijuma etnocentrizma i tri stadijuma etnorelativizma, a unutar svakog od njih još nekoliko razvojnih međustadijuma (pogledati tabelu).

Tabela: Stadijumi razvoja interkulturalne osetljivosti (Benet)

ETNOCENTRIZAM			ETNORELATIVIZAM		
1	2	3	4	5	6
poricanje	odbrana	minimiziranje	prihvatanje	adaptacija	integracija
izolacija	omalovažavanje	fizički univerzalizam	bihejvioralni relativizam	empatija	kontekstualna evaluacija
separacija	superiornost	transcedentalni univerzalizam	vrednosni relativizam	pluralizam	konstruktivna marginalnost
	obrtanje u suprotnost				

Stadijumi etnocentrizma

- 1. Poricanje razlika** je početni etnocentrični stadijum. Osobe koje se nalaze na ovom stadijumu sopstveni pogled na svet tretiraju kao jedino moguće shvatanje realnosti te otud poriču da postoje i drugi, različiti pogledi na svet. Tipično ponašanje za ovaj stadijum je zanemarivanje, ignorisanje ili indiferentnost prema kulturnim razlikama. Ovakvo ponašanje se najčešće javlja kod osoba koje su odrasle u kulturno homogenim sredinama i nisu imale mnogo kontakata sa ljudima izvan svoje kulturne grupe.

Postoje i dva međustadijuma poricanja razlika

- *Izolacija* označava nenamerno odvajanje od pripadnika drugih kultura. Ono se dešava usled sticaja životnih okolnosti u kojima osoba zapravo i nema priliku da bude izložena kulturnim razlikama, da ih doživi i iskusi.
- *Separacija* predstavlja namerno odvajanje od pripadnika druge kulture kako bi se zadržalo stanje izolacije. Osobe na ovom stupnju smatraju da je za jedno društvo bolje ukoliko se pripadnici različitih kultura drže odvojeno pa zato između sebe i ljudi iz drugih kulturnih grupa postavljaju različite vrste barijera. Ekstremni primer separacije je sistem aparthejda koji je postojao u Južnoj Africi kao i različiti vidovi rasne segregacije.

- 2. Odbrana od razlika** je drugi stadijum etnocentrizma. Osoba koja se nalazi na ovom stadijumu uočene razlike opaža kao pretnju. One predstavljaju alternativu njenom pogledu na svet i doživljaju identiteta pa zato nastoji da se od njih odbrani. Kratko rečeno, osoba uočava kulturne razlike, ali ih ne prihvata nego se bori protiv njih. Za ovaj stadijum je karakteristično postojanje stereotipa o pripadnicima drugih kultura i

¹¹ *Radeno prema* Petrović, D. (2006). Interkulturalno (ne)razumevanje u Popadić, D. (ed.) *Uvod u mirovne studije, II tom*. Beograd: Grupa MOST, strana 67-87

pojednostavljeno (dihotomno, često *crno-belo*) razmišljanje u kategorijama "mi-oni". Kao ekstremni vid odbranaštva mogu se pojaviti rasizam i svi drugi vidovi "izama" koji su rasno ili etnički zasnovani.

Postoje tri forme ili tri međustadijuma odbrane

- *Superiornost* označava tendenciju da se, u poređenju sa drugim kulturama, ističu i preuveličavaju pozitivne karakteristike sopstvene kulture. Na primer, osoba na ovom stupnju smatra da način života u njenoj kulturi treba da bude model za ostatak sveta¹². U isto vreme, svaka kritika upućena kulturi kojoj se pripada doživljava se kao napad. Valja imati na umu da veličanje sopstvene kulture ne mora nužno da uključi i omalovažavanje drugih kultura.
- *Omalovažavanje* je forma odbrane u kojoj osoba tretira druge kulture kao inferiorne, koristi uvredljive izraze za njihovo opisivanje i primenjuje negativne stereotipe na druge kulturne grupe. Ekstremne verzije ove forme odbrane su nacizam i Kju kluks klan.
- *Obrtanje u suprotnost* je forma odbrane u kojoj se druga kultura opaža kao superiorna, a u isto vreme osoba oseća otuđenost od sopstvene kulturne grupe ili sa omalovažavanjem gleda na sopstveno kulturno poreklo. To je kombinacija pozitivnog vrednovanja drugih grupa i negativnog vrednovanja sopstvene grupe.

3. Minimiziranje razlika je treći stadijum etnocentrizma. Na ovom stadijumu razvoja osoba uočava da postoje kulturne razlike, ali nastoji da ih umanji, minimizira zastupajući stanovište da su svi ljudi u suštini isti.

I na ovom stadijumu postoje dva međustadijuma

- *fizički univerzalizam* gde se insistira na fiziološkim sličnostima, tj. ističe se da svi ljudi imaju iste bazične potrebe - na primer, potrebu za vodom, hranom, skloništem i sl. Kulturno se tretira kao produžetak biološkog i time se minimalizuje njegov značaj
- *transcedentalni univerzalizam* je verovanje da su svi ljudi isti zahvaljujući duhovnim, političkim i drugim sličnostima.

Stadijumi etnorelativizma

4. Prihvatanje razlika je prvi stadijum etnorelativizma. Osoba na ovom stadijumu razvoja uočava i prihvata kulturne razlike. Kulturne razlike se više ne procenjuju na osnovu standarda sopstvene kulturne grupe već se proučavaju u kulturnom kontekstu. Vodeći princip je kulturni relativizam: nijedna kultura sama po sebi nije ni bolja ni lošija od drugih.

Postoje dve forme ispoljavanja prihvatanja razlika

- *Bihevioralni relativizam* označava da osoba prihvata postojanje razlika u ponašanju, tj. svesna je toga da obrasci ponašanje variraju od kulture do kulture i da se ponašanje menja zavisno od kulturnog konteksta.
- *Vrednosni relativizam* u ovom modelu označava prihvatanje činjenice da vrednosti i uverenja takođe postoje u kulturnom kontekstu, odnosno da variraju od jedne do druge kulturne zajednice. Osobi na ovom međustadijumu je prihvatljivo da ljudi iz drugih kultura nužno ne dele iste kulturne vrednosti i ciljeve. Ona, na primer, razume da su pojmovi dobra i zla zapravo vrednosne orijentacije i da se mogu razlikovati od kulture do kulture.

5. Adaptacija na razlike je drugi stadijum etnorelativizma. Osoba na ovom stadijumu svesno nastoji da zamisli kako pripadnici drugih kultura razmišljaju o određenim stvarima. Osoba je svesna sopstvene perspektive gledanja na svet i sposobna je da se sa te unutrašnje tačke gledišta pomeri na spoljašnju tačku sa koje može da sagleda različite perspektive (pogled na svet) i tako po potrebi razvija i menja lični pogled na svet, tj. referenti okvir. Sa promenom referentnog okvira dolazi i do promene ponašanja i to bez nekog velikog napora.

Ako je *asimilacija* proces usvajanja različitih vrednosti, pogleda na svet i ponašanja na uštrb sopstvenog kulturnog identiteta, onda je *adaptacija* proces dodavanja. Kroz

¹² Benet navodi primer modernizacije, gde se ističe superiornost zapadnih zemalja i retpostavlja da je cilj zemalja u razvoju da slede zapadni model.

adaptaciju se naučeni novi obrasci ponašanja pogodni za funkcionisanje u različitim kulturnim kontekstima, pridodaju postojećem repertoaru ponašanja. Osobe koje su dostigle stadijum adaptacije umeju da koriste alternativne načine razmišljanja prilikom rešavanja problema i donošenja odluka. One mogu efikasno da komuniciraju i stupaju u interakciju sa ljudima iz različitih kultura i da menjaju svoje ponašanje kako bi se prilagodile novim uslovima.

Postoje dva međustadijuma adaptacije:

- *empatija* je sposobnost da se razumeju drugi tako što će se "stati u njihove cipele", odnosno, zauzeti njihov ugao gledanja.
- *pluralizam* označava da je osoba usvojila (internalizovala) više različitih pogleda na svet, da poseduje višestruki kulturni okvir. Da bi se takav okvir razvio potrebno je duže življenje u različitim kulturnim kontekstima.

6. Integracija razlika je poslednji stadijum etnorelativizma. Dok se na stadijumu adaptacije osoba rukovodi sa više referentnih okvira (koji paralelno postoje), na ovom stadijumu osoba je te različite kulturne poglede na svet integrisala u jedinstveni, sopstveni pogled na svet. Njen identitet uključuje i, što je još značajnije, nadmašuje kulturne grupe kojima ona pripada.

Integracija se može javiti u dve varijante:

- *Kontekstualna evaluacija* je sposobnost da se u proceni date situacije koriste različiti kulturni referentni okviri.
- *Konstruktivna marginalnost* se odnosi upravo na prihvatanje identiteta koji nije prvenstveno baziran na jednoj od kultura. Pripadnost određenim kulturnim grupama za osobu više nema toliki značaj, jer ona sebe doživljava kao osobu u stalnom razvoju (stručni termin za ovaj vid osećanja nepripadanja je osoba na kulturnoj margini). Osoba poseduje sposobnost da inicira i olakša konstruktivni kontakt između različitih kultura i da na taj način bude istinski interkulturalni posrednik.

Benet upozorava da mnoge institucije i organizacije minimiziranje tretiraju kao finalni stadijum razvoja interkulturalne osetljivosti i nastoje da izgrade svet u kojem će ljudi deliti iste vrednosti i imati zajedničku polaznu osnovu. Problem je što se ideja o univerzalnim vrednostima obično zasniva na sopstvenom vrednosnom sistemu - "*svi smo mi deca jednog boga, ali mog boga*".

Hofstedeov model kulturnih dimenzija

Hofstede je identifikovao **5 dimenzija** na koje se u krajnjoj liniji mogu svesti sve kulturalne razlike:

- 1. Distanca moći** između pripadnika jedne kulture (*Power distance*) - ukazuje na stepen u kojem neko društvo prihvata postojanje nejednake raspodele moći između individua. Distanca moći govori o stepenu hijerarhije. Na primer, govori o tome kakav je normalan **način donošenja odluka** u nekoj organizaciji ili instituciji, odnosno da li je uobičajeno da prilikom donošenja neke odluke svi iznesu svoje mišljenje ili je potpuno prihvatljivo da odluku donese jedna osoba (predsednik/ca).
- 2. Izbegavanje neizvesnosti** (Uncertainty avoidance) - ukazuje na stepen u kojem neko društvo zazire od neizvesnih (neodređenih, dvosmislenih) situacija i pokušava da ih izbegne uvođenjem pravila i procedura koje obezbeđuju sigurnost. Izbegavanje neizvesnosti govori o stepenu prihvatljivosti rizika i improvizacije. Na primer, u kojoj meri će neki tim planirati svoje aktivnosti i koliko će prostora ostati za improvizaciju.
- 3. Individualizam / kolektivizam** - ukazuje na stepen u kojem je neko društvo orijentisano na dobrobit zajednice ili individua (članova/ica uže porodice) ponaosob. U kolektivnim kulturama ljudi osećaju jaku međusobnu povezanost i odgovornost za svakog člana/članicu

te kulture. Otud je ponašanje prvenstveno usmereno na dobrobit cele zajednice, a ne na ličnu ili dobrobit svoje uže porodice kakav je slučaj u individualističkim kulturama.

4. **Maskulnost/Feminost** – ukazuje na stepen u kojem u nekom društvu rod određuje kakve će biti uloge muškaraca i žena u različitim situacijama. Na primer, kakav je uobičajeni način raspodele poslova prilikom održavanja neke kućne proslave, tj. da li postoji „prirodna podela kućnih poslova“ (podrazumeva se šta će raditi žene, a šta muškarci) ili se očekuje da kućne poslove svi podjednako obavljaju.
5. **Vremenska orijentacija** (*Time orientation*) – ukazuje na stepen u kojem neko društvo bazira svoje odluke na prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Na primer, odluka o tome kako će izgledati proslava nekog praznika donosi se prvenstveno na osnovu tradicije i događaja u prošlosti, ili na osnovu trenutnih okolnosti i kratkoročnih dobiti, ili pak na osnovu onog što pretpostavljamo da donosi dugoročnu dobit, tj. šta vidimo da je najbolje za budućnost.

Interkulturalna komunikacija

Usmerenost komunikacije se razlikuje od kulture do kulture - bilo da je reč o društvima u celini, pojedinim grupama ili organizacijama – i te razlike u stilu komuniciranja mogu u velikoj meri ometati (ograničiti) razumevanje između pripadnika/ca različitih kultura.

Kim opisuje 2 osnovne vrste kulturalne usmerenosti komunikacije:

- A. prvenstvena usmerenost na **temu i ishod razgovora** (cilj i rezultate)
- B. prvenstvena usmerenost na **socijalne odnose** (očuvanje i izgrađivanje dobrih međuljudskih odnosa)

A. Ograničenja komunikacije usmerene na **temu i ishod**

1. Briga o **jasnoći poruka** – tokom razgovora vodi se računa da namere budu jasno i direktno iznesene
2. Briga o **efikasnosti razgovora** - tokom razgovora vodi se računa da se njime postigne krajnji cilj, tj. da razgovor dovede do željenog ishoda

B. Ograničenja komunikacije usmerene na **socijalne odnose**

3. Briga da **ne povredimo osećanja drugih** - tokom razgovora vodi se računa osobi kojoj se obraćamo i izbegava se svako ponašanje koje bi je moglo povrediti i narušiti njenu pozitivnu sliku o sebi
4. Briga da **nas drugi ne procene negativno** - tokom razgovora vodi se računa o tome šta će drugi misliti o nama i izbegava se svako ponašanje na osnovu koga bi nas drugi mogli negativno proceniti
5. Briga da **ne namećemo svoju volju** - tokom razgovora vodi se računa da se ne naruši sloboda izbora i akcije kod drugih.

Barijere u interkulturalnoj komunikaciji

U interkulturalnoj komunikaciji često se sudaramo sa nevidljivim preprekama, barijerama koje otežavaju, a često i onemogućavaju razumevanje između pripadnika/ca različitih grupa ili kultura. Proučavajući uzroke nerazumevanja prilikom interkulturalnog susreta, Barna je izdvojio šest takvih prepreka - "kamenova spoticanja" u interkulturalnoj komunikaciji (Barna, 1998).

1. **Pretpostavka o sličnostima** je prvi kamen spoticanja.

Kada ne posedujemo dovoljno informacija o drugoj kulturi prirodno je da pretpostavimo sličnosti, a ne razlike. Međutim, ukoliko se u komunikaciji sa ljudima koji potiču iz druge kulture isključivo ponašamo u skladu sa pretpostavkom o sličnostima, suočićemo se sa poteškoćama ili doživeti niz iznenađenja i neprijatnosti. Opasnost je u tome što zbog pretpostavljene sličnosti nismo u stanju da uvidimo značajne razlike. Zato, kada se susretnemo sa novom kulturom, najbolje je da ne pretpostavljamo ništa, već da pitamo i da se informišemo o tome kakvi običaji i norme postoje u datoj kulturi.

Poznat je slučaj jedne Dankinje koja je u Americi uhapšena zbog zanemarivanja deteta i dve noći provela u zatvoru jer je svoju bebu u kolicima ostavila ispred restorana na Menhetnu. Naime, u Danskoj je sasvim normalno da roditelji dok ručaju ostave svoju decu da spavaju u kolicima ispred restorana, ali to nije slučaj i u Americi gde su zabrinuti građani videvši to odmah pozvali policiju.

2. **Korišćenje različitih jezika i stilova komunikacije** je drugi kamen spoticanja.

Pogrešno prevođenje/razumevanje reči, izraza i fraza u situaciji višejezične komunikacije, mogu da dovedu ne samo do pogrešne procene namera drugih osoba već i do sasvim netačne procene druge strane kao neiskrene, nepoštene, arogantne, agresivne ili zlonamerne.

Tipična teškoća je tendencija da rečima i izrazima iz stranog jezika pripisujemo samo jedno značenje, tj. često doslovno upotrebljavamo reči i izraze, što može biti izvor nerazumevanja. Drugi tip poteškoća je upotreba različitih stilova govora (direktni naspram indirektnog, ekspanzivni nasuprot jezgrovitom, augumentativni nasuprot pomirljivom i sl.).

3. **Pogrešne interpretacije neverbalnih poruka** je treći kamen spoticanja.

Neverbalni znaci (poruke) mogu da nose različito značenje u različitim kulturama. Pored toga, u pojedinim kulturama neverbalnim znacima se pridaje više pažnje i oni imaju veći značaj u komunikaciji nego što je to slučaj u drugim. Pogrešne interpretacije neverbalnih poruka u interkulturalnoj komunikaciji mogu da stvore veće probleme i od samog jezika. Pojedine neverbalne znake i simbole, kao što su gestovi ili pokreti tela, je lakše uočiti dok je druge, kao što su prostorna distanca ili tretiranje vremena, mnogo teže identifikovati. Postoje brojni primeri kako neverbalne poruke mogu biti pogrešno interpretirane. Ovo su samo neki od njih:

- *Gestovi* imaju važnu ulogu u komunikaciji, ali njihovo značenje može biti vrlo različito. Recimo, spojeni palac i kažiprst u vidu kruga je gest koji se u Francuskoj koristi da označi nulu ili nešto što nema vrednost, u SAD se isti gest koristi kao oznaka da je nešto prihvatljivo i u redu, u Brazilu ima uvredljivo pa čak i opsceno značenje dok je u Japanu oznaka za novac. Podignuti prsti u obliku slova V u nekim zemljama je simbol za pobjedu, dok u Velikoj Britaniji ovaj gest ima uvredljivo značenje.
- *Kontakt očima* se različito koristi u komunikaciji. Sagovornik se prilikom komunikacije gleda direktno u oči u Arapskim zemljama¹³, Latinskoj Americi i Južnoj Evropi, dok ljudi iz Azije i Severne Evrope u komunikaciji uglavnom koriste samo površan pogled ili u potpunosti izbegavaju pogled. Dok Englezi retko održavaju kontakt očima tokom razgovora, u Francuskoj je kontakt očima čest i veoma intenzivan.
- *Tišina u komunikaciji* se takođe različito interpretira. U nekim kulturama je ona znak poštovanja i dobro je došla, kao na primer u Kini, dok se u Australiji ćutanje tretira kao znak stidljivosti ili nezainteresovanosti.
- *Odnos prema vremenu* se razlikuje od kulture do kulture. Vreme se različito i shvata (cirkularno ili linearno) i koristi. Tako, na primer, činjenica da je poslovni sastanak zakazan za 10h i 30 minuta može da ima različito značenje. U Nemačkoj, Engleskoj i Japanu se očekuje da dođete i pre zakazanog vremena. U Francuskoj i Španiji će vam tolerisati kašnjenje. U Rusiji i Saudijskoj Arabiji će testirati vaše strpljenja pa je moguće da sastanak počne i sa velikim zakašnjenjem.
- *Odnos prema prostoru* se takođe razlikuje. Distanca koja se zauzima prilikom razgovora sa nepoznatom osobom razlikuje se od kulture do kulture. U Arapskim zemljama je distanca između pripadnika istog pola mnogo manja nego u evropskim zemljama ili Severnoj Americi. Na primer, prostorna distanca u Francuskoj je manja nego u

¹³ Misli se na sagovornika istog pola.

Nemačkoj ili Velikoj Britaniji. Ukoliko neko prekrši ovo nepisano pravilo, izazvaće u najmanju ruku nelagodnost u komunikaciji.

Korisno je i informisati se o specifičnim verovanjima, navikama i običajima koji su na snazi u pojedinim kulturama, a koji se iskazuju i na neverbalan način. Tako nije na odmet znati:

- u Japanu je važno zaviti poklon, ali nikako u beli papir jer se bela boja vezuje za smrt;
- na Tajlandu ne treba pomilovati dete po kosi jer se time ugrožava duša deteta koja se nastanjuje u glavi;
- broj 17 je nesrećan u Italiji, a broj 14 u Japanu;
- u arapskim zemljama se jede isključivo desnom rukom (leva ruka se smatra nečistom jer se koristi za održavanje higijene) a za domaćina je uvredljivo ukoliko pojedete svu hranu sa tanjira jer ostaci hrane simbolišu obilje i sl.

4. **Pretpostavke** (prekonceptije) i **stereotipi** su četvrti kamen spoticanja.

Stereotipi su pojednostavljena, preterana i veoma uopštena mišljenja o pripadnicima pojedinih grupa. Stereotipi postoje jer ljudima pomažu da smanje pretnju od neizvesnog čineći svet predvidljivim. Na taj način stereotipi povećavaju osećaj sigurnosti, naročito kada se osoba nađe u stranoj i nepoznatoj sredini (Barna, 1989). Važno je da imamo na umu da stereotipi često nisu u skladu sa objektivnim stanjem stvari i da zbog toga mogu biti ogroman kamen spoticanja u komunikaciji. Drugačije rečeno, kada imamo izvesne stereotipne pretpostavke o osobi iz druge kulture, mi ćemo njeno ponašanje interpretirati u skladu sa tom pretpostavkom bez obzira šta je stvarni razlog njenog ponašanja, a to svakako ne dovodi do razumevanja.

5. **Tendencija da vrednujemo** je peti kamen spoticanja.

Ljudi su skloni da svoju kulturu i svoj način života tretiraju kao prirodno stanje stvari i da o drugima prosuđuju polazeći od sopstvenih kulturnih standarda. Tako, kada ne posedujemo dovoljno informacija o drugoj kulturi, mi obično postupke i izjave ljudi iz drugih kultura odobravamo ili ne odobravamo poredeći ih isključivo sa standardima koji potiču iz naše kulture i našeg načina života¹⁴ (ne kaže se bez razloga da "stvari ne vidimo onakvim kakve one jesu, već onakvim kakvi smo mi sami"). Da bi se uspostavila uspešna interkulturalna komunikacija i razumevanje potrebno je da budemo otvorenog uma i da stavove i ponašanja ljudi iz drugih kultura istražimo gledajući ih upravo sa njihove tačke gledišta.

6. **Anksioznost** ili tenzija¹⁵ je šestii kamen spoticanja.

Svaka interkulturalna komunikacija sadrži određeni stepen neizvesnosti i zbog toga su anksioznost i tenzija česte pojave. Recimo, kada se nalazimo u inostranstvu izloženi smo velikom broju verbalnih, neverbalnih, fizičkih i psiholoških draži koje se razlikuju od onih na koje smo navikli i to može da bude veoma stresno po nas. Visok nivo anksioznosti gotovo uvek zahteva neku vrstu oduška ili pražnjenja i to nam otežava da iskažemo ono što želimo, otežava da se izrazimo. Pravi problem nastaje kada kao način oslobođenja od tenzije izaberemo neki vid nekonstruktivnog ponašanja ili neku formu odbrane kao što je iskrivljena percepcija ili izbegavanje i neprijateljstvo.

Svest o tome da se pri interkulturalnoj komunikaciji možemo spotaknuti o brojne prepreke, upućuje nas na važnost sticanja znanja o različitim kulturama i veštinama prepoznavanja i prevazilaženja „vidljivih i nevidljivih“ barijera u komunikaciji. Još je važnije da teškoće i zastoje u komunikaciji tretiramo kao prilike za novo učenje. Ukoliko nerazumevanje i konflikte pri interkulturalnom susretu tretiramo kao probleme koje treba izbegavati, uskrat ćemo sebi šansu za lični rast i razvoj.

---

¹⁴ što zapravo predstavlja vid etnocentrizma

¹⁵ Sve ostale barijere u komunikaciju su često praćene visokom anksioznošću i tenzijom.

1 Identitet i pripadnost

1.1a Moj kulturni identitet

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Građansko vaspitanje; Ustav i građanska prava; Čas odeljenjske zajednice
Materijal	Poster sa definicijom i odrednicama identiteta, papir A4, olovke i flomasteri, FC i markeri i umnoženi RM
Cilj	Osvestiti da istovremeno imamo veliki broj različitih identiteta (i uloga), da se oni prožimaju i da su promenljivi.

Koraci

1. Doživljaj identiteta (15')

Voditelj/ka uvodi pojam identiteta i pojasni da svaka osoba poseduje multipli identitet, tj. da istovremeno ima više različitih identiteta/uloga (prema *Tekstu o identitetu*). Takođe, različiti ljudi različito doživljavaju svoj identitet - razlikuju se po tome kojem od svojih identiteta pridaju manji, odnosno veći značaj.

Zadatak svakog učenika/ce je da izdvoji tri svoja identiteta koja smatra najvažnijim u ovom periodu svog života i da ih zapiše na cedulju.

Voditelj/ka na FC beleži učestalost javljanja pojedinih vrsta identiteta (npr. porodični, profesionalni, polni/rodni, etnički, uzrasni...) i otvara kratku diskusiju na temu zašto su pojedini identiteti manje, odnosno više značajni za neke osobe.

2. Moj kulturni identitet (35')

Voditelj/ka ukazuje na to da se identitet jedne osobe sa pripadnicima sopstvene zajednice oblikuje kroz interakciju, a sa pripadnicima/ama drugih kultura kroz kontakte i da će se sada baviti time kako vide svoj kulturni identitet i različite uticaje koji su doprineli izgradnji ličnog identiteta.

Zadatak učenika/ca je da, koristeći različite simbole, oblike i boje, na papiru nacrtaju svoj kulturni identitet - iz čega se sve sastoji kulturni identitet, tj. kako vide njegov sadržaj. Zatim treba da prikažu kako vide različite uticaje koji su doprineli njegovom formiranju i oblikovanju. Za prikazivanje intenziteta i smerova uticaja mogu se koristiti strelice različite debljine i orijentacije.

Kada se završi crtanje voditelj/ka napomene učenicima/ama da će sledećeg časa nastaviti rad sa crtežima (videti radionicu 1.1b). Ukoliko ima vremena, napravi se "izložba naših identiteta" (koju učenici/e po slobodnom nahođenju obilaze i razgledaju).

IDENTITET

- Identitet predstavlja svest o tome da smo u različitim situacijama i vremenima jedna ista osoba, da smo istovetna ličnost.
- Kada govorimo o identitetu zapravo dajemo odgovor na pitanje **«Ko sam ja»**.
- **Lični identitet** obuhvata doživljaj vlastitog tela i telesnog izgleda (fizičko ja), ličnu ocenu o svojim psihičkim osobinama (psihološko ja) kao i željene osobine (idealno ja).
- **Socijalni identitet** odnosi se na doživljaj koji osoba ima o sopstvenom socijalnom statusu. On uključuje osećanje pripadnosti pojedinim grupama kao i svest o vlastitom položaju i ulogama u tim grupama.
- Svako od nas pripada različitim grupama pa samim tim poseduje čitav niz različitih socijalnih identiteta, kao što su: porodični identitet, profesionalni identitet, rodni identitet, seksualni identitet, kulturni identitet, klasni identitet, nacionalni identitet i dr.
- Naš **doživljaj identiteta** formiran je na osnovu ovih različitih vrsta identiteta. Zato se kaže da svaka osoba zapravo poseduje višestruki, tj. **multipli identitet**.
- Ljudi se međusobno razlikuju po tome kojem od svojih identiteta pridaju veći, a kojem manji značaj. Takođe, doživljaj identiteta se menja tokom odrastanja.
- Smatra se da je adolescencija doba krize identiteta kada se preispituje sopstveni identitet i prethodno usvojene vrednosti. Osobe koje se sa uspehom prevladale ovu krizu identiteta kasnije se dobro prilagođavaju svojoj profesionalnoj, bračnoj i roditeljskoj ulozi.

POTREBA ZA PRIPADNOŠĆU GRUPI

- Kod ljudi postoji intenzivna potreba za grupnom pripadnošću, posebno porodici, a često profesionalnoj, nacionalnoj, pa i drugim grupama. Zato je važan deo socijalnog identiteta i stepen vezanosti za pojedine grupe.

1.1b Kulturni identitet moje zajednice

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Građansko vaspitanje; Ustav i građanska prava; Čas odeljenjske zajednice, Istorija, Književnost, Geografija, Matematika, Umetnost
Materijal	Poster sa modelom ledenog brega, FC i markeri, selotejp i umnoženi RM
Cilj	Ustanoviti da i drugi ljudi, različiti od nas, istovremeno imaju uloge i kulturne identitete iste kao mi, kao i čitav niz različitih uloga i kulturnih identiteta. Ukazati da su pojedini kulturni uticaji manje vidljivi ali veoma značajni za oblikovanje identiteta

Koraci

Napomena: Ova radionica je nastavak prethodne (videti opis radionice 1.1a)

1. Sličnost identiteta (15')

U radnom prostoru se postavi "Izložba naših identiteta" (najjednostavnije je da svaki učenik/ca spusti svoj crtež na pod ispred sebe, tako da gleda ka drugima). Učenicima/ama se kaže da «prošetaju» po prostoriji i pronađu osobu ili osobe koje su na sličan način predstavile svoj kulturni identitet. U manjim grupa razgovara se o sadržaju kulturnog identiteta i uticajima koji su imali značaj za njegovo formiranje.

2. Kolaž naših identiteta (20')

Plenarno se iznose zaključci do kojih se došlo tokom razgovora u malim grupama, na FC (ili tabli) ispisuju se razni uticaji koji su imali dominantan značaj za formiranje kulturnih identiteta. Na kraju se od svih crteža napravi kolaž (zakače se na zid ili postave na pod).

3. Model ledenog brega (10')

Voditelj/ka kratko definiše kulturu.

"Kultura je skup distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih **obrazaca nekog društva ili grupe ljudi**, zajedno sa njihovom umetnošću, književnošću, životnim stilovima, načinima zajedničkog života, sistema vrednosti, tradicija i verovanja." (UNESCO, 2001)

Voditelj/ka ukazuje na to da je *Model ledenog brega* (videti priložen radni materijal) jedan od često korišćenih modela za objašnjavanje kompleksnosti uticaja kulture. Analogija sa ledenim bregom se koristi da bi se ukazalo na skrivene i spolja nevidljive odlike i elemente kulture. Kulturne pretpostavke, norme i vrednosti, koje oblikuju identitet i ponašanje ljudi u jednoj kulturi su prevashodno prećutne, tj. locirane u onom delu ledenog brega koji se nalazi ispod vode. Samo mali deo kulturnih uticaja (kao što su pisana pravila) je lako vidljiv, tj. nalazi se «iznad površine vode». Svi vidljivi kulturni uticaji i elementi kulture su izraz skrivenih uticaja i elemenata koji se nalaze u njihovoj osnovi. Ovaj model nam slikovito pokazuje zašto je u nekim trenucima teško razumeti ljude različitog kulturološkog porekla – zato što smo usmereni na vidljive delove njihovog «ledenog brega» a ne možemo odmah uočiti na čemu su oni utemeljeni.

Alternativno (*ukoliko ima više vremena*) - Učenici/e, podeljeni u male grupe, dobiju karakteristike ispisane na ceduljama sa zadatkom da ih razvrstaju prema tome šta je vidljivo a šta je nevidljivo.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🔗 Učenici/e individualno istražuju i pripreme kratke prezentacije kultura koje su imale značajan uticaj na formiranje njihovog kulturnog identiteta.

- ✎ Učenci/e timski naprave mape koje prikazuju (nekadašnji i sadašnji) multietnički sastav lokalne zajednice i geografske oblasti (kontinenti, države, regioni) odakle potiču pojedine etničke grupe (časovi geografije);
- ✎ Učenci/e timski ili individualno napišu esej o nekom aspektu života ili razvoja lokalne zajednice sa fokusom na značajne osobe (muškarce i žene), lokacije ili događaje (biraju predmeti);
- ✎ Učenci/e timski realizuju intervju sa osobama koje važe za „lokalne hroničare” i potom napišu kratak novinski članak o nekom događaju u prošlosti lokalne zajednice koji je doneo važnu novinu i/ili izmenio neki aspekt života lokalne zajednice (časovi istorije);
- ✎ Učenci/e timski napišu izveštaj o nekom aspektu ekonomskog, političkog i socijalnog razvoja lokalne zajednice (u saradnji sa mentorom), koristeći i numeričke podatke i tabelarne i grafičke prikaze trendova (časovi društvenih nauka i matematike);
- ✎ Učenci/e timski osmisle i realizuju anketu sa stanovnicima lokalne zajednice o „dobrim i lošim” stranama zajedničkog života (u saradnji sa mentorom) i prezentuju rezultate vršnjacima (časovi društvenih nauka);
- ✎ Učenci/e timski nacrtaju (ili napišu predlog nastavnicima, direktoru škole i sl.) kako treba da izgleda idealna multietnička škola ili kako njihova škola može postati bolja (vannastavna aktivnost ili mali školski projekat / videti sliku ispod)
- ✎ Učenci/e timski naprave školski pano ili osmisle školsku predstavu pod nazivom *Multietnička zajednica – moj dom!*

MODEL LEDENOG BREGA

VIDLJIVI ELEMENTI KULTURE

Likovna umetnost **književnost**
pozorište **klasična muzika** folklor
popularna muzika **sport** kulinarstvo **odevanje**

NEVIDLJIVI ELEMENTI KULTURE

značenje skromnosti **poimanje lepote** vodeći ideali u odgajanju dece
kosmologija pravila pristojnosti **odnos prema životinjama** definicija greha
sudska praksa **modeli nadređenih i podređenih odnosa** shvatanje pravde
motivi za rad ideje o vođstvu **tempo rada** modeli odlučivanja u grupi
shvatanja čistoće **stavovi o zavisnosti** teorije o bolesti **kontakt očima**
uloge vezane za uzrast, pol, klasnu pripadnost, zanimanje, srodstvo **priroda prijateljstva**
razumevanje «svoga ja» **modeli vizuelnog opažanja** pristupi u rešavanju problema
govor tela shvatanje o statusnoj pokretljivosti **definicija ludila** facijalna ekspresija
poimanje logike i ispravnosti organizacija vremena **načini ophođenja sa osećanjima**
socijalna interakcija komunikacijski obrasci u različitim kontekstima **ideje o adolescenciji**
shvatanje prošlosti/budućnosti sklonost ka takmičenju/saradnji uređenje fizičkog prostora

2 Sličnosti i razlike

2.1 Izvori razlika i sličnosti / „Ti si ti i ja sam ja“

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava, Sociologija, Građansko vaspitanje, Čas razrednog starešine
Materijal	-
Cilj	Da učenici/e uvide međusobne sličnosti i razlike, iskuse kakav je osećaj biti u većini / manjini i da uvide raznovrsne izvore različitosti.

Koraci

1. Uvodna vežba (15') – Učenici stoje u krugu dok im voditelj/ka čita različite iskaze (videti *Listu iskaza*). Nakon svakog pročitano iskaza oni učenici/e za koje je taj iskaz tačan iskorače u sredinu kruga, dok drugi ostaju u mestu.

Važne napomene: a) Učesnicima/ama se kaže da ne moraju da iskorače kada to iz bilo kog razloga ne žele; b) Voditelj/ka obavezno učestvuje u ovoj igri.

Lista mogućih iskaza:

- Ja sam muškarac.
- Ja sam levoruk/levoruka.
- Imam poznanika/poznanicu koja je druge rase.
- Imam prijatelje drugačijeg etničkog porekla od mog.
- Ja sam vegetarijanac/vegetarijanka.
- Moj maternji jezik je srpski (mađarski, albanski, bosanski i sl.).
- Moje poreklo je višenacionalno.
- Ne živim u kraju u kome sam rođen/a.
- Bar godinu dana sam živeo/la u inostranstvu.
- Imam lično iskustvo diskriminacije koje me i danas boli.
- Imam člana/icu porodice koji je alkoholičar ili narkoman.
- Imam člana/icu porodice koji je invalid.
- Zalažem se za mir i aktivno podržavam mirovne akcije.
- Ja potičem iz seoske (radničke i sl.) porodice.
- Moja porodica pripada hrišćanskoj (islamskoj, judaističkoj i sl.) tradiciji.
- Ja sam aktivan vernik/vernica.
- Ja volim životinje i bavim se zaštitom njihovih prava.
- U ovoj vežbi često (bar 5 puta) sam bio/bila u manjini.

2. Refleksija (30')

Voditelj/ka pita učesnike: Šta vam je bilo najteže u ovoj vežbi? Da li je bilo momenata kada niste iskoračili a trebalo je, ili kada ste iskoračili a nije trebalo?

Voditelj/ka podstiče grupu da traži odgovore na pitanje Šta sve (koji faktori) iz našeg okruženja i društva u celini doprinosi postojanju razlika između ljudi, grupa i zajednica/društava?

Na kraju voditelj/ka sumira ključne faktore: rasa, religija, etnička pripadnost, jezik, pol i rod, uzrast, socio-ekonomski status, vrednosno-politička orijentacija, seksualna orijentacija, psihofizičke preferencije ili disfunkcije (pr. levorukost/desnorukost, invaliditet i sl.).

2.2 Individualne i grupne razlike / „Idemo na kupanje“

Izvor	<i>Priručnik za konstruktivno rešavanje sukoba – Prim 1 (Grupa MOST, Beograd)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava, Sociologija, Građansko vaspitanje, Književnost, Istorija
Materijal	-
Cilj	Da učenici/e uvide i iskuse kako u nekim specifičnim okolnostima bilo koja razlika može postati povod za „grupisanje u tabore“ i kako unutar svake grupe uvek postoje individualne razlike, a neke od njih mogu biti i veće od one razlike koja je bila povod za stvaranje „tabora“.

Koraci

1. Vežba „Idemo na kupanje“ (30')

Voditelj/ka prvo uvede situaciju: Ljudi imaju tendenciju da se po svom pristupu životu svrstavaju u tri grupe što se, na simboličan (metafora) i pomalo duhovit način, može uporediti sa načinom na koji ulaze u vodu (reku, jezero, more) da bi se kupali (plivali):

- osobe u prvoj grupi su **skakači**, one odlučno priđu vodi (ili odu do daske za skakanje), skoče i zarone ili se zatrče sa obale i, ne oklevajući, bace se u talase prskajući vodu na sve strane;
- osobe u drugoj grupi možemo nazvati **šetači**, one u vodu ulaze ravnomerno i ujednačeno, krenu mirnim korakom sa obale i jednostavno ušetaju u vodu nastavljajući tako sigurno, ni brzo ni sporo, ka dubini;
- oni u trećoj grupi, koje ovde možemo nazvati **isprobavači**, kada priđu vodi moraju prvo da je isprobaju nožnim palcima i provere da li im odgovara, a zatim veoma sporo i postepeno ulaze, zapljuskujući se lagano vodom po telu da bi se navikli na temperaturu vode. To nekada može i da potraje pre nego što zaplivaju.

Onda učenike/ce zamolimo da prvo malo razmisle u koju od ove tri grupe bi sebe svrstali i da se opredele za jednu od njih (samoprocena). Svi oni koji sebe smatraju skakačima formiraju malu grupu u jednom delu prostorije, oni koji sebe smatraju šetačima formiraju grupu u drugom delu prostorije, a isprobavači formiraju grupu u trećem delu prostorije.

Napomena: Ukoliko neki učesnik/ca ostane neopredeljen, zamoliti ga da ipak, i samo za potrebe ove igre, izabere jednu od grupa (a kasnije će moći da se predomisli).

U okviru svake grupe učenici/e zajednički definišu i napišu najmanje tri vrline i tri mane njihove grupe. Kada završe pisanje, predstavnici/e grupa iščitaju vrline i mane svojih grupa. Važno je da svi pažljivo slušaju jedni druge i zapamte šta je koja grupa rekla o sebi.

Ponovo odvojeni u svojim grupama, učenici/e zajednički definišu i napišu jednu stvar/osobenost koja ih najviše privlači (sviđa im se) i jednu stvar/osobenost koja ih odbija (ne sviđa im se) kod jedne i druge grupe kojoj ne pripadaju. Kada završe pisanje, predstavnici/e grupa iščitaju šta su napisali o drugim grupama.

Učenike/ce zamolimo da stanu u jedan veliki krug, tako da se vidi odakle dokle su skakači, pa šetači i isprobavači. Voditelj/ka kaže da će na sledeće pitanje odgovoriti svako za sebe (individualne razlike) i to na neobičan način: ako odgovor bude „uglavnom ne“ – ostanete u mestu, ako odgovor bude „uglavnom da“ – napravite jedan korak ka centru kruga, a ako odgovor bude „da, jako mogo“ – napravite dva koraka ka centru kruga. Potom voditeljka postavi pitanje: Da li volite dugo da se kupate i da ostanete u vodi sve dok svi vaši prijatelji/ce ne izađu iz nje?.

Kada učenici/e odgovore (ostanu u mestu, naprave jedan ili dva koraka), dobiju se tri koncentrična kruga i time će biti formirane tri nove grupe, od kojih će svaka biti mešovitog sastava u odnosu na prethodnu podelu (na skakače, šetače i isprobavače). Svaka nova grupa treba da sama smisli i da sebi novo ime.

2. Refleksija (15')

Voditelj/ka prvo zamoli učenike/ce da malo razmisle o svemu što su upravo doživeli i izdvoje one momente ili fenomene koji su im najupečatljiviji.

Voditelj/ka postavlja nekoliko pitanja vezanih za vežbu:

- # Na koje vas ovo životne situacije podseća?
- # Da li ste u realnosti doživeli da neka razlika, na koju do tada niste obraćali pažnju, odjednom postane razlog za grupisanje ili čak neprijateljstva?
- # Šta ste naučili (dobili) iz ove vežbe?

Voditelj/ka sumira ono što su učenici/e uvideli i zaključili. Ukoliko je potrebno, dodaje i svoj zaključak:

U životu često radimo ono što je bila prva instrukcija u ovoj vežbi. Težimo da i druge i sebe svrstavamo u određene kategorije, kojima onda pridajemo određene vrednosti i procenjujemo ih na osnovu određenih merila. To radimo mi, to rade i svi drugi. Takve procene utiču na naše ponašanje i mogu nam odmagati u pojedinim nama važnim situacijama.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🔗 Učenici/e timski ili individualno istražuju i pripreme kratak prikaz nekog događaja – bilo realnog (na primer, u novijoj domaćoj i svetskoj istoriji) ili fiktivnog (na primer, u nekom romanu, filmu i sl.) - koji ilustruje iskustvo koje su prošli kroz vežbu kada bilo koja razlika može postati povod za „grupisanje u tabore“ i eventualna neprijateljstva (časovi istorije, književnosti, sociologije i sl).

3 Diskriminacija i ravnopravnost

3.1 Ko stvara vrednosti našeg društva? / „Veliki iskorak“

Izvor	<i>Changing Perspectives, Cultural values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World, (2002), A Resource for Civic, social and Political Education, Dublin</i>
Trajanje	90 minuta (2 školska časa)
Predmet	Psihologija, Građansko vaspitanje; Ustav i građanska prava; Čas odeljenjske zajednice
Materijal	RM, olovke i flomasteri, FC i markeri
Cilj	Osvestiti način izražavanja kulturalnih vrednosti u društvu u okolnostima u kojima su neke grupe pozitivnije tretirane ili/i više podržane od drugih; Svest o neravnopravnosti u našem društvu, razumevanje kako su izbori u oblasti političkog delovanja bazirani na kulturalnim vrednostima.

Koraci

Veliki iskoraci prema ravnopravnosti – prvi čas

Priprema – Za realizaciju radionice potreban je veliki prostor (hol škole ili velika sala). Ako se aktivnost dešava u učionici, potrebno je skloniti sve stolove i stolice i postupiti prema alternativnoj instrukciji. Kartice sa različitim identitetima (8 tipova kartica) umnožiti tako da svaki učenik/ca dobije jedan identitet (karticu) i da se poledine kartica sa istim identitetom razlikuju jedne od drugih (primer: 8 boja za 8 tipova identiteta/kartica), što omogućava voditelju/ki da lakše vidi koji identitet je dobio svaki učenik/ca.

1. „Iskorak ili ne?“ – vežba (15')

Voditelj/ka poziva učenike/ce da stanu u jedan red na kraju sale, a zatim svakom daje po jednu karticu i na taj način im dodeljuje novi identitet (videti radni materijal). Od učenika/ca se traži da nikom ne pokazuju svoje kartice i da svako za sebe razmisli o svom novom identitetu i o tome kako izgleda njihov život.

Voditelj/ka najavi da će čitati neke tvrdnje/izjave o tome kako ljudi žive, a zadatak učesnika/ca, pošto svaku tvrdnju pažljivo saslušaju (ukoliko zatreba tvrdnja se može ponovo čitati), je da:

- u slučaju da mogu lako da urade ono što se tvrdnjom kaže, naprave veliki iskorak napred (dugačak korak)
- ako mogu to da urade uz teškoće, prave mali korak napred
- u slučaju da uopšte ne mogu da urade ono što se pročitano tvrdnjom iskazuje, ostaju gde su, ne pomeraju se.

Voditelj/ka polako čita tvrdnje jednu za drugom, ostavljajući dovoljno vremena da učenici/e razmisle o tvrdnji i da usaglašeno iskoračuju. Nakon svake tvrdnje učenici/e ostaju gde su se zatekli (ne vraćaju se na početne pozicije). Kada završe, učenici/e će se nalaziti na različitim mestima prostorije jer se neki nisu pomerili ili su se vrlo malo pomerili, a drugi su vema daleko stigli.

Alternativna instrukcija za izvođenje vežbe u učionici: Voditelj/ka podeli učenicima/ama kartice sa identitetima. Formiraju se male grupe (8 grupa za 8 identiteta) i svaka grupa da po jednog volontera/ku. Volonteri izvode vežbu kako je već opisana, a ostali deo odeljenja posmatra. Traži se od posmatrača da pažljivo slušaju i da odluče da li bi se pomerili ili ne da su na mestu volontera/ke.

2. Dikusija i refleksija (35')

Voditelj/ka traži od učenika/ca (koji sada sede u krugu) da se sete gde su na kraju prethodne aktivnosti stajali i potom im postavlja pitanja:

- Ko je bio u mogućnosti da napravi najveće iskorake?
- Ko je mogao da napravi samo male korake?
- Ko nije uopšte mogao da se pomera?
- Ko je imao osećaj da je mogao samo nekoliko puta da korakne?
- Kako ste se osećali kada su se drugi kretali bržim/sporijim tempom od vas?
- Koje su bile glavne prepreke sa kojima su se susreli oni koji su mogli samo malo da se kreću?
- Otkuda, po vašem mišljenju, tolika razlika u pogledu daljine do koje su ljudi mogli da odu?
- Šta vam to govori o ravnopravnosti ili nedostatku ravnopravnosti u društvu?

Učenici/ce komentarišu ili odgovaraju na pitanja tako što najpre kažu koji su identitet imali, tako da odeljenje počinje da uviđa koji identitet osnažuje ljude da se kreću, a koji ih u tome sprečava. Budući da neki od njih mogu da imaju snažna osećanja u vezi sa činjenicom da ne mogu da se kreću, treba podsetiti učenike da slušaju jedni druge kada opisuju svoja osećanja i mišljenja (primer: „Setite se da *Slavica* nije mogla uopšte da se pomeri sa mesta, budući da ne može da čuje instrukciju“).

3. Domaći zadatak - Voditelj/ka traži od učenika/ca da napišu kratku belešku o tome kako su se osećali za vreme vežbe i šta su naučili o situaciji u kojoj se nalazi osoba čiji identitet su imali. Moguće je da učenici ne znaju dovoljno o nekim od osoba ili situacija da bi ih u potpunosti opisali. Voditelj/ka im pomaže oko izvora informacija koje su im potrebne pre narednog časa.

Veliki iskoraci prema ravnopravnosti – drugi čas

4. Razmišljanje o situaciji 8 identiteta (30')

Voditelj/ka traži od učenika/ca da formiraju grupu sa onima koji su imali isti identitet u vežbi „*Iskorak ili ne?*“. Potom svima podeli primerke Liste izjava (videti radni materijal). Od učenika/ca se traži da razgovaraju o razlozima zbog kojih su se pomerali ili se nisu pomerali, izjašnjavajući se tako o svakoj tvrdnji i o tome kako razumeju situaciju u kojoj se nalazi grupa njihovog identiteta. Za očekivati je da postoje razlike u razumevanju situacije, te je otud važno postići da budu otvoreni da čuju različite stavove. (primer: Grupa „*Jovan*“ bi trebalo da razmisli o njihovom odnosu sa nekima iz drugih grupa koje nisu bile u mogućnosti da se kreću ili su se kretali/e vrlo malo).

Voditelj/ka podseća učenike/ce da situacije kojima su se bavili nisu slučajno nastale. One su posledica socijalne i ekonomske politike koju političari vode ili opštih stavova koji vladaju u društvu. To znači da ove situacije mogu da se promene ako postoji spremnost i želja da se stvari unaprede. Voditelj/ka daje učenicima/ama radni list Veliki iskoraci (videti radni materijal) i traži da ga ispune u svojim grupama.

5. Iskorak ka ravnopravnosti - povratna informacija (15')

Svaka grupa predstavi po jedan od svojih odgovora, a voditelj/ka podcrtava glavni problem koji se pojavio i traži zajedničke veze koje bi mogle da dovedu učenike/ce do razvijanja akcionog projekta u oblasti o kojoj se radi.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- Učenici/ce timski ili individualno prave *pano podrške*, lepeći na veliki papir kartice sa različitim identitetima. Već postojećoj kolekciji kartica dodaju nove sa identitetima koje smatraju važnim za realizovanje podrške onima kojima je ona potrebna. Različite identitete međusobno povezuju strelicama koje svojim smerom označavaju ko može da pruži podršku kom, a iznad svake strelice stoji kratak opis podrške.

KARTICE SA IDENTITETIMA

Zovem se Jovan. Imam 40 godina i direktor sam poznate firme u glavnom gradu.

Zovem se Egon. Imam 25 godina i recepcioner sam. Krećem se pomoću kolica.

Zovem se Kata. Imam 82 godine i živim sama.

Zovem se Esma. Imam 30 godina, Romkinja sam i izbeglica sam sa Kosova.

Zovem se Adem. Imam 50 godina i nezaposlen sam. Živim u blizini malog grada.

Zoven se Slavica. Imam 21 godinu i studentkinja sam. Potpuno sam gluva i sporazumevam se jezikom znakova.

Zovem se Suzana. Imam 19 godina. Šnajderka sam.

Zovem se Vasil. Imam 23 godine. Automehaničar sam.

LISTA IZJAVA

1. Radeći mnoge različite stvari, imam bogat društveni život.
2. Nije mi problem da posetim prijatelje i rođake kad god hoću.
3. Volim da kupujem i lako mi je da odem u najbolje radnje.
4. Moju je kulturu uvažavaju tela i strukture na državnom nivou.
5. Moja deca mogu lako da se upišu u željenu školu.
6. Smatram da imam iste šanse kao bilo ko drugi da dobijem posao ili unapređenje za koje sam kvalifikovana.
7. Ne verujem da bi me policajac bez očiglednog razloga zaustavio na ulici i ispitivao.
8. Mogu da živim samostalan život.
9. Ne bojim se bolesti. Znam da mogu lako da dobijem svaku vrstu lekarske pomoći koja mi je potrebna.
10. Na javnom mestu se osećam prijatno.
11. Bez prevelikih finansijskih ograničenja, mogu živim u stanu koji mi se dopada.

RADNI LIST – VELIKI ISKORAK

Razmislite o diskusiji koju ste upravo vodili, a zatim zajedno sa ostalim članovima vaše grupe popunite ovu tabelu. Na početku tabele naveden je jedan *primer*.

Šta ja ne mogu da uradim?	Zašto?	Kako se društvo može promeniti da mi to omogući?
<i><u>Kata:</u> Nije mi lako da odem u najbolje radnje.</i>	<i>Autobuski prevoz je veoma loš, a ja nemam kola.</i>	<i>Lokalna vlast može da odluči da više investira u javni prevoz.</i>

3.2a Stereotipi i predrasude / „Tri boje kulture“

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta (simulacija traje oko 25 minuta, a onda sledi refleksija)
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava, Sociologija, Građansko vaspitanje, Čas razrednog starešine
Materijal	Papir A4, olovke i umnoženi RM
Cilj	Razumevanje razloga i načina nastajanja stereotipa i predrasuda, razumevanje mehanizama njihovog delovanja na ponašanje i posledica do kojih dovode.

Koraci

1. Uvod - *Moguća situacija (za potrebe simulacije)* - Povodom obeležavanja dana "Ljudskih prava", delegacije učenika/ca iz svih zemalja sveta odazvale su se pozivu da učestvuju na Svetskoj konferenciji mladih. Po dolasku dočekuju vas organizatori konferencije i upućuju u hotelsku salu da se susretnete sa još dve delegacije sa kojima bi trebalo da veoma intenzivno sarađujete tokom konferencije.

Učenici/e dobijaju opštu instrukciju i podele se u tri manje grupe.

2. Zadatak za učesnike/ce

U okviru malih grupa učenici/e treba prvo da prouče i prodiskutuju karakteristike kulture koju su dobili da simuliraju (zeleno, plavo ili crveno), a potom i karakteristike ostale 2 kulture.

U drugom koraku svaka mala grupa („kultura“) treba da se dogovori i napiše

- Šta misle o druge 2 kulture? – *Kakvi su jedni, a kakvi drugi? / Šta se od njih može očekivati?*
- Šta misle da svaka od tih drugih kultura misli o njima? – *Kako ih vide jedni, a kako drugi?*

3. Razmena

Krene se od jedne kulture (npr. plavo) tako što prvo druge dve čitaju šta misle o njoj, a potom ona pročita šta je mislila da oni misle o njoj. Isto se ponovi za ostale dve kulture.

4. Refleksija

U velikoj grupi učenici/e govore koje su fenomene uočili, a voditelj/ka ih piše na FC ili tablu. Ukoliko to ne spomenu, voditelj/ka ih pita: Da li je neki iskaz o njima bio skroz netačan ili besmislen? Da li ih je neki iskaz „povredio“ i zašto?

Na kraju, voditelj/ka podeli *Tekst o stereotipima i predrasudama* i objasni mehanizam njihovog delovanja.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🌀 Učenici/e timski istražuju i pripreme prezentacije stereotipnih slika o pripadnicima/ama različitih grupa i kultura.
- 🌀 Učenici/e timski ili individualno istražuju “zbirke viceva” i pripreme prezentacije viceva koji sadrže predrasude o nekim grupama ili kulturama i u kojima argumentuju njihovu netačnost.

STEREOTIPI I PREDRASUDE

Svako od nas *istovremeno* pripada velikom broju različitih grupa koje ne samo da nam daju različite uloge i određuju kako ćemo se u različitim situacijama ponašati, već određuju i kako ćemo videti sami sebe.

Stavove prema drugim ljudima ili grupacijama često usvajamo nesvesno. Na njih od najmlađeg uzrasta utiču stavovi najbližih članova porodice, a kasnije i vršnjaci.

Mišljenje o drugim ljudima formira se i pod uticajem poruka koje šalju mas-mediji.

Deca rano mogu početi da odbacuju i omalovažavaju osobe koje se od njih razlikuju po polu, sposobnostima, običajima, kulturi i rasi. I odrasli i deca često donose zaključke o drugim osobama i grupama ljudi ne poznajući ih stvarno, već na osnovu nepotpunih i vrlo često netačnih podataka.

Stereotipi – pojednostavljena *mišljenja i generalizacije* o određenoj grupi ljudi, sa pretpostavkom da svi članovi te grupe imaju određene karakteristike (stereotipi su uglavnom negativni ali mogu biti i pozitivni).

Predrasude – negativna *osećanja i stavovi* prema grupi ili pojedincu; nisu bazirani na razumnom i uravnoteženom saznanju i iskustvu sa tim pojedincem ili grupom.

Diskriminacija – *postupanje* prema pojedincu ili grupi različito od postupanja prema drugima, zasnovano na ličnom shvatanju ili mišljenju (uglavnom negativno, ali može biti i pozitivno)

Upravo zbog svega ovoga i konflikti su redovna pojava, kako između članova jedne iste grupe tako i između različitih grupa. Što je veća svest o razlikama (poznavanje i razumevanje različitosti) to je i tolerancija na različitost kod članova neke grupe veća.

Radni materijal

Zelena kultura

Vrednosti, uverenja i stavovi

Većina članova vaše zajednice je istinski religiozna.

Odluke donosite konsenzusom kojem prethodi iscrpna diskusija.

Neverbalne karakteristike vašeg stila komuniciranja

Kada razgovarate sa nepoznatim ljudima, ne praktikujete da ih gledate direktno u oči da ih time ne biste ometali.

Tokom razgovora prija vam blaga udaljenost od sagovornika (1 m).

Verbalne karakteristike komunikacijskog stila

Kada nešto razmatrate izbegavate direktno suprotstavljanje.

Zatišje u razgovoru ukazuje na njegov pozitivan i konstruktivan tok.

Norme i običaji poslovnog ponašanja

Muškarci su "promućurniji" i analitičniji od žena, te se u skladu sa tim i ponašate.

U poslovnim situacijama običaj je da muškarci i žene sede grupisano, tj. odvojeno.

Pozdravljanje i stil obraćanja

Obraćate se drugima sa "braćo" ili "sestre".

Vaš pozdrav je "Poštovanje" i "Mir među ljudima".

Vaš način pozdravljanja je blag naklon.

Plava kultura

Vrednosti, uverenja i stavovi

Vi verujete da su glavna životna zbivanja stvar sudbine ili sreće.
Za vas nema dileme: rezonovanje može nekad i da vara, ali osećanje ne.
Konačna odluka je najkvalitetnija kada je donosi osoba od najvećeg autoriteta.

Neverbalne karakteristike vašeg stila komuniciranja

Fleksibilni ste u tretiranju vremena jer za vas ne postoji "izgubljeno" vreme.
Kada razgovarate, gledate direktno u sagovornika i prilazite blizu ljudima.
Dok razgovarate često dodirujete ili hvatate sagovornika za ruku, rame.

Verbalne karakteristike komunikacijskog stila

Često izražavate zahvalnost i otvoreno pokazujete emocije.
Prirodno je da upadate drugima u reč i ne ljuti vas kada oni prekidaju vas.

Norme i običaji poslovanog ponašanja

Žena je mudrija od muškarca, te se u skladu sa tim i ponašate.
Izbegavate sukobe, direktna suprotstavljanja i nepotrebne razmirice.

Pozdravljanje i stil obraćanja

Prilikom pozdravljanja vi sagovornika srdačno zagrlite.
Najtipičniji način pozdravljanja pri tome je "Zdravo da ste".
Druge oslovljavate samo imenom i tokom obraćanja često ponavljate ime osobe.

Crvena kultura

Vrednosti, uverenja i stavovi

Verujete da je svaki čovek gospodar svoje sudbine i sreće.
Dobar argument ima veću težinu od ma kako autentičnog osećanja.
Vama je važno da se sve odluke donose u demokratskoj atmosferi.

Neverbalne karakteristike vašeg stila komuniciranja

Jako držite do vremena i ne volite kada se ono rasipa ili trači.
Otvoreno izražavate emocije ljutnje, nezadovoljstva, radosti i sl.
Tokom razgovora prija vam kada ste udaljeni od sagovornika (2 m).

Verbalne karakteristike komunikacijskog stila

Bez okolišanja i oklevanja iznosite vaše ideje i mišljenja.
Postavljate mnogo pitanja: dobro pitanje više vredi od bilo kog znanja.
Nemate običaj da zahvaljujete jer u krajnjem slučaju svako čini ono što mu odgovara.

Norme i običaji poslovnog ponašanja

Po vašem mišljenju sukobi su korisni i dobrodošli jer omogućavaju da se dođe do kvalitetnijih rešenja i odluka.
Muškarce i žene jednako tretirate.

Pozdravljanje i stil obraćanja

Vaš tipičan pozdrav je čvrst stisak ruke.
Druge pozdravljate sa "Dobar dan".
Obraćate se drugima prezimenom i obavezno navodite titulu (profesor/ka, doktor/ka, kolega/inica student/kinja i sl.)

3.2b Prevazilaženje predrasuda / „Tri boje kulture“

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava, Sociologija, Građansko vaspitanje, Čas razrednog starešine
Materijal	- (Tekst o načinima prevazilaženja predrasuda)
Cilj	Da učenici/e isprobaju načine prevazilaženja stereotipa i predrasuda kao ključnih barijera u interkulturalnoj komunikaciji.

Koraci

Napomena: Ova radionica je nastavak prethodne (videti radionicu 3.2a).

1. Situacija pozdravljanja (15')

Učenici/e, podeljeni u 3 grupe (podela kakva je bila u radionici 3.2a), dobijaju Situaciju pozdravljanja za koju treba da osmisle adekvatan nastup i kratko ga odigraju pred svima.

Odigravanje rešenja za Situaciju 1: Različiti načini pozdravljanja (zagrljaj, stisak ruke i blag naklon)

2. Situacija optuživanja - Igre uloga (20')

Voditelj/ka kratko uvede Situaciju međusobnog optuživanja (scenario se izrađuje na osnovu predrasuda iskazanih u prethodnoj radionici 3.2a).

Odigravanje Situacije 2 (15') – Učenici/e odaberu svoje predstavnike/ce koji imaju zadatak da razreše nastali nesporazum. Za odigravanje se koristi tehnika akvarijuma (predstavnici sede u unutrašnjem krugu, a članovi/ice njihovih grupa sede iza njih u spoljašnjem krugu kao publika koja ima pravo da signalizira i tiho suflira bez ometanja glavnog toka rada). Publika dobija dodatnu instrukciju da dizanjem ruke (bez reči) upozori na bilo čije ponašanje i iskaze koji mogu da ugroze razgovor i razbuktaju eventualni sukob.

Voditelj/ka koristi „rez“ da zamrzne situaciju i podstakne aktere da primene konstruktivne taktike (pr. umesto napada – ukazuju kako na njih deluje dati iskaz ili šta im je važno da drugi shvate; umesto pravdanja – pokušaju da definišu problem, tj. da ustanove izvor nerazumevanja; umesto uslovljavanja/ucene – koriste pozitivni feedback, tj. istovremeno ukazuju na ono što im se dopada kod iskaza druge strane i na tip promene u ophođenju koji bi im više prijao i sl.)

3. Grupna refleksija i diskusija o načinima prevazilaženja predrasuda (10')

Voditelj/ka podstiče učenike/ce da imenuju strategije i taktike prevazilaženja predrasuda koje su uočili u vežbi i povezuje ih sa veštinama i tehnikama nenasilne komunikacije i rešavanja sukoba.

Na kraju voditelj/ka podeli **Tekst o prevazilaženju predrasuda** i kratko ga objasni.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🔗 Učenici/e individualno pišu rad na temu „Kako sam se oslobodio/la predrasude“, u kome opisuju lični doživljaj susreta sa pripadnikom/com neke grupe ili kulture.
- 🔗 Učenici/ce timski ili individualno istražuju na koji način su druge kulture obogatile njihov život sada u Srbiji. Oblasti razmišljanja bi mogle da budu muzika, letovanja u inostranstvu, garderoba, jezici, knjige, filmovi, ideje itd.

STRATEGIJE ZA SMANJIVANJE PREDRASUDA

1. Susretanja na interpersonalnom nivou

a) Individualni susret između dva pripadnika/ce različitih grupa ili kultura često dovodi do utiska da te konkretne osobe nisu tipični predstavnici grupe ili kulture kojoj pripadaju. Naime, mi obično ne promenimo mišljenje koje imamo o toj grupi ili kulturi, ali ta pojedinačna iskustva nas nauče da u budućnosti pripadnike drugih grupa i kultura prvenstveno gledamo kao individue, a njihova etnička i druga pripadnost nam postaje mnogo manje važna no što je bila pre.

b) Učestali individualni susreti sa više pripadnika/ca druge grupe ili kulture, koji takođe nisu njeni tipični predstavnici, nauče nas da nisu svi pripadnici/e jedne grupe ili kulture isti i da prvobitno mišljenje koje smo imali o toj grupi ili kulturi nikako ne može da važi za sve njene predstavnike/ce.

2. Susretanja na intergrupnom nivou

Susretanja između grupa različitih kultura - koji imaju slična interesovanja (pr. grupe mladih na godišnjem odmoru) ili dele isti zadatak (pr. grupno školovanje u inostranstvu) – često za rezultat imaju neke zajedničke aktivnosti u kojima svaka grupa ima priliku da iskaže neki pozitivni kvalitet koji druga grupa nema (pr. spontanost i otvorenost nasuprot organizovanosti i efikasnosti). U takvim situacijama obično smo impresionirani iskazanim kvalitetima drugih grupa i nije nam problem da im odamo priznanje za to (bez straha da ćemo biti optuženi „da držimo stranu” ili „da smo se prodali” drugima).

Takva iskustva nas vremenom nauče da, bez obzira na negativna mišljenja koja imamo o drugima, svaka grupa ili kultura ima i kvalitete koji su vredni naše pažnje.

3. Otkrivanje zajedničkih grupnog identiteta

Kada se u okviru neke organizacije (škole, firme i sl.) namenski formira tim od pripadnika različitih grupa/kultura (pr. sportski timovi ili umetnički timovi koji će ih predstavljati na nekom takmičenju) obično se dogodi da predstavnik/ca jedne kulture iznenadno doživi predstavnika/cu druge kulture kao pripadnika/cu „iste grupe”, tj. da pored postojećih različitih identiteta imaju i jedan zajednički identitet.

Takva iskustva vremenom nas nauče da, bez obzira koliko se razlikujemo od drugih, uvek postoji ili se može kreirati neka šira zajednica kojoj svi, ti različiti i mi, pripadamo.

3.3 Pol i rod / „Misija planeta zemlja“

Izvor	<i>Rodna ravnopravnost - priručnik za obuku nastavnika (CARE)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava; Građansko vaspitanje; Srpski jezik; Čas odeljenjske zajednice;
Materijal	3 primerka različitih dnevnih (ili nedeljnih) novina, A4 papir, flomasteri
Cilj	Upoznati učesnike/ce sa konceptom roda (kroz uspostavljanje razlike između pola i roda) i načinima na koje naše društvo vidi ulogu žene i muškarca.

Koraci

1. Vežba „Misija planeta zemlja“ (35')

Učenici/e se podele u tri ili četiri grupe i voditelj/ka ih uvede u fiktivnu situaciju:

Vi ste sa planete Ksaoks i poslati ste u veoma važnu misiju na Zemlju. Vaša prethodnica je ustanovila da na Zemlji žive inteligentna bića koja sebe zovu "ljudi", da se oni poprilično međusobno razlikuju a prvenstveno po boji kože, jeziku, tehnološkoj razvijenosti i stilu života. Pored toga oni su natuknuli da se ljudi razlikuju i po polu, ali nisu ništa više o tome umeli da kažu. Otud ste u novu misiju poslati vi sa zadatkom da opišete te polove i objasnite razliku.

Kada ste stigli na Zemlju dogodio se veliki peh. Ljudi su se prvo jako uplašili i pobjegli. Potom su se pojavili neki sivo oklopljeni i razljućeni i počeli da vam prete unuštanjem. Sve što imate od vaše misije jesu ove novine koje ste u zadnji čas pre bega uspešno dograbili iz neke limenke. Program za prevođenje imate ali ne i vremena jer je ostalo još samo 20 minuta do prvog javljanja Kseoksu. Počnite odmah da proučavate te novine i pišete kratak izveštaj o ljudima i polovima. Ne zaboravite, novine koje imate su jedini izvor vaših informacija.

Svaka grupa prvo pripremi pisani izveštaj koji će poslati Kseoksu i onda odigra izveštavanje (čita izveštaj) o tome šta je saznala o ljudima i njihovim polovima (kakvi su, kakva im je uloga, u čemu se sve ogleda razlika i sl.).

2. Refleksija na vežbu (15')

Voditelj/ka podstiče učenike/ce da imenuju šta je zajedničko u ovim izveštajima, tj. da uoče glavne fenomene (pr. pisanje u muškom rodu, velika disproporcija u zastupljenosti muškaraca i žena, različite tendencije u načinu njihovog prikazivanja u fotografijama i sl.) i povežu ih sa realnim društvenim ulogama muškaraca i žena (kako u Srbiji tako i u svetu).

Voditelj/ka definiše pol i rod

“**Pol**” se odnosi na **biološke razlike** između žena i muškaraca. One su uglavnom **trajne i univerzalne**.

“**Rod**” se odnosi na **društveno konstruisane uloge** žena i muškaraca. Na koji način jedno društvo vidi ulogu žene i muškarca i šta od svakog od njih očekuje (društvena očekivanja vezana za rodne uloge) zavisi od niza faktora: kulturnih, političkih, ekonomskih, društvenih i religioznih. Na njih podjednako utiču i običaji, pravo, klasna i etnička pripadnost, kao i predrasude raširene u datom društvu. **Stavovi i ponašanja prema rodu su naučeni i mogu se menjati**.

Na kraju se učenicima/ama podeli i kratko prokomentariše *Tekst o razlikama u ponašanju žena i muškaraca*.

♀ RAZLIKE U GOVORU I PONAŠANJU ŽENA I MUŠKARACA ♂	
Razlike koje ćete ovde naći su rezultat više studija. Ne zaboravite da su sve ove razlike društveno uslovljenje i naučene.	
♀ UPOTREBA JEZIKA ♂	
♀ ŽENE	♂ MUŠKARCI
govore tiho	govore glasno
naglašavaju intonacijom i akcentovanjem	naglašavaju jačinom glasa
koriste otprilike 5 tonova u govoru	koriste otprilike 3 tona u govoru
govor je emotivniji	govor je monotoniji
manje prekidaju druge i dozvoljavaju više prekidanja	prekidaju druge a manje dozvoljavaju da budu prekidani
iznose više ličnih podataka	iznose manje ličnih podataka
ne iznose direktne optužbe, pre pitaju: "Zasto ne zoveš?"	iznose direktne optužbe: "Ne zoveš."
daju manje direktne izjave i okoliše, ne koriste izjavne rečenice već često od izjavnih intonacijom prave pitanja: "Lep je dan, zar ne?"	daju direktnije izjave i reže okoliše, koriste izjavne rečenice: "Danas je lep dan."
koriste više intenzifikatora "vrlo", "toliko", "jako", "zaista", "puno"...	manje koriste intenzifikatore da bi svojim izjavama dodali na značaju
pri promeni teme koriste veznike "i", "ali", "ipak"...	pri promeni teme koriste uzvike "hej", "oh", "čuj"...
postavljaju više pitanja da bi održali razgovor	manje postavljaju pitanja da bi održali razgovor
trude se da razgovorima o ličnom životu uspostave i bolje poslovne odnose	retko razgovaraju o ličnom životu vezano za posao
♀ PSIHOLŠKE KARAKTERISTIKE ♂	
♀ ŽENE	♂ MUŠKARCI
problemima prilaze povezujući slična loša iskustva	praktično prilaze rešavanju problema
pristup problemima je emotivniji	pristup problemima je analitičan
pre će potražiti i prihvatiti pomoć	manje je verovatno da će se obratiti za pomoć ili je prihvatiti
češće ispoljavaju brigu za druge: "Da li su svi dobro?"	češće se brinu za organizaciju posla: "Šta će svako da radi?"
intuitivnije su i više obraćaju pažnju na detalje	manje su intuitivni i ne obraćaju pažnju na detalje
imaju manje teškoća da izraze intimna osećanja	teže izražavaju intimna osećanja
spremnije su da se kroz plač oslobode besa	spremniji su da viču, psuju ili upotrebe silu da bi se oslobodili besa
više govore o svojim osećanjima i o odnosima sa drugima	više govore o tome šta su uradili, gde su bili a manje o svojim odnosima sa drugima
♀ POLOŽAJ TELA ♂	
♀ ŽENE	♂ MUŠKARCI
zauzimaju manje fizičkog prostora, sede sa rukama i nogama uz telo	zauzimaju više fizičkog prostora, sede sa ispruženim nogama i rukama
gestikuliraju ka telu	gestikuliraju od tela
više se nagnju napred kada sede i naročito kada slušaju sagovornika	više se nagnju unazad kada sede i kada slušaju sagovornika
poklanjaju praznju neverbalnim signalima drugih	ne obraćaju pažnju na neverbalne signale drugih
zadržavaju veću distancu prema muškarcima i njihovm ličnom prostoru	prilaze ženama daleko bliže u njihov lični prostor

3.4 Socijalna konstrukcija rodni uloga

<i>Izvor</i>	<i>Žene to mogu, priručnik za obuku (NPA)</i>
Trajanje	25 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava; Građansko vaspitanje; Srpski jezik; Čas odeljenjske zajednice;
Materijal	-
Cilj	Prepoznavanje kako prelazak iz jedne u drugu sferu društvenog života nije jednak za žene i muškarce i da se broj/uticaj žena smanjuje kako se povećava moć odlučivanja.

Koraci

1. Prezentacija (10')

Voditelj/ka sumira priču o rodu i polu kroz različite segmente društva (porodica, obrazovanje i profesija, društveni angažman i mesta donošenja odluka), koji su prikazani kao koncentrični krugovi društvenog uticaja i moći i konstatuje da se broj/uticaj žena smanjuje sa povećavanjem moći odlučivanja.

Voditelj/ka podeli učenicima/ama **Tekst - Da li ste znali?** i glasno ga pročita (ili prikaže na panou).

2. Diskusija učenika/ca (15')

Voditelj/ka inicira grupnu raspravu pitanjima: Šta vi mislite kako je došlo do toga da danas u svetu žene čine 51% svetske populacije a obavljaju samo 2% izvršnih funkcija vlasti? Ili: Ako žene prihodeju 10% od ukupnih svetskih prihoda, kako onda poseduju samo 1% od ukupne imovine?

Voditelj/ka podseća (i po potrebi pojašnjava) da su **uloge** žena i muškaraca **društveno konstruisane** i da se odnos prema ženama/muškarcima razlikuje od kulture do kulture i menja (rekonstuiše, dekonstuiše i sl.) kroz epohe. Voditelj/ka potom prikaže drugi **Tekst o socijalnoj konstrukciji rodni uloga** i podeli ga učenicima/ama.

Na kraju, neka pitanja mogu da ostanu ispisana na posebnom panou pod nazivom „Pitanja za razmišljanje” (ili slično) i njima se možete vratiti u okviru neke druge nastavne jedinice koja se bavi temom iz postavljenih pitanja.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🔗 Učenici/e timski istražuju i pripreme prezentacije o položaju žena u Srbiji.
- 🔗 Učenici/e individualno ili timski istražuju i napišu esej o ženama koje su dale značajan doprinos razvoju nauke, umetnosti i društva u celini (biraju predmet).
- 🔗 Učenici/e organizovano posete *Ženske studije* ili neku žensku nevladinu organizaciju u svom gradu (ili pretražuju Internet) i napišu novinski članak o toj poseti.
- 🔗 Učenici/e timski istražuju temu nasilja u porodici i merama koje se preduzimaju za njegovo suzbijanje (na primer sigurne kuće, sos-telefoni za žene i decu žrtve nasilja i sl.), kod nas i u svetu.

Tekst

DA LI STE ZNALI? (PODACI IZ SVETA / 2002.)

1. Žene čine 51% svetske populacije, a obavljaju 2% izvršnih funkcija vlasti.
2. Samo 14% rukovodilaca su žene.
3. Od ukupnog rada 66% ženskog rada je neplaćen (vs. 33% muškog).
4. Žene prihoduju 10% od ukupnih svetskih prihoda.
5. Od 1.3 milijarde siromašnih u svetu, žene čine 70%.
6. Žene poseduju samo 1% od ukupne imovine.

SOCIJALNA KONSTRUKCIJA RODNIH ULOGA

Razlike u poimanju društvenih uloga muškaraca i žena mogu se uočiti u različitim kontekstima:

Društvenom	Različita očekivanja od društvenih uloga žena i muškaraca: muškarac kao glava porodice i onaj koji zarađuje; žena kao ona koja rađa, hrani i neguje (decu i stare).
Političkom	Razlike u načinima na koje žene i muškarci stiču i dele moć i autoritet: muškarci su više prisutni u nacionalnoj i visokoj politici, žene više na lokalnom nivou i u lokalnoj politici povezanoj sa njihovim ulogama u domaćinstvu.
Obrazovnom	Razlike u mogućnostima sticanja obrazovanja i različitim očekivanjima od devojčica i dečaka: porodica usmerava obrazovanje dečaka pre nego devojčica; devojčice odlaze uglavnom na manje prestižne smerove.
Ekonomskom	Razlike u mogućnosti sticanja karijere, kontroli finansija i drugih produktivnih vrednosti; krediti i zajmovi; vlasništvo nad zemljom.

3.5 Diskriminacija / „Većina i manjina“

Izvor Preuzeto iz programa „Becavta“ (Zajedno), Adam Institut, Izrael
Trajanje 90 minuta (2 x 45 min.)
Predmet(i): Građansko vaspitanje; Psihologija; Ustav i građanska prava; Sociologija
Materijal

Cilj Upoznati učesnike/ce sa fenomenom diskriminacije i mehanizmima delovanja kroz doživljaj diskriminiranih osoba i saosećanje sa njima.
Iskusiti da se čovek, i kad pripada većini, može naći u poziciji manjine.

Koraci

1. Tri dobrovoljca (20')

Voditelj/ka objasni učenicima/ama da je sledeća vežba u stvari vrsta igre i da postoji mnogo načina kako se ona može igrati, tj. da nema “pravilnog” ili “pogrešnog” ponašanja.

Voditelj/ka zamoli da se jave tri dobrovoljaca. Dobrovoljci odmah moraju da napuste prostoriju jer ne smeju da čuju o čemu se radi.

Važno: Mora se paziti da to budu pravi dobrovoljci i ne sme se nikome nametati ta uloga. Ipak, treba paziti da to ne budu pojedinci koji ionako u grupi već imaju poziciju “marginalizovanih”. Njima bi vežba mogla pasti suviše teško.

Pošto dobrovoljci napuse prostoriju, ostali učenici/e dobiju materijal od kojeg mogu da izrade neki simbol koji će ih definisati kao grupu. Voditelji zamole članove grupe da dogovore još neka druga obeležja koja će im biti zajednička:

- da se dogovore o gestovima, kodiranim rečima i eventualno tabuima
- da nađu neku kontroverznu temu od opšteg interesa o kojoj će diskutovati
- da ključne pojmove zamene drugim pojmovima
- moguće je da se dogovore i o nekom vidljivom simbolu koji će svi nositi, ali to nije nužno. (Ako nema vremena za pripremu, mogu se dogovoriti da svi izuju cipele ili sl.)

Primeri:

<i>Simboli -</i>	Tačka u boji zalepljena na čelo.
<i>Tabui -</i>	Vreme i sve u vezi s vremenom je zabranjeno. Niko ne nosi sat. Na svako pitanje o vremenu svi počnu da zvižde.
<i>Neverbalni kodovi -</i>	Svaki put kad neko kaže MI, svi ustanu...
<i>Verbalni kodovi -</i>	Uz temu pušenje, pojam pušenje zamenjen je pojmom čitanje a pojam cigareta pojmom knjiga. Tema vaspitanje: učitelji - baštovani, deca - cveće.

Važno: Ne treba uzeti više od 4 takva elementa jer postaje previše komplikovano.

Grupi se daje kraće vreme da isproba diskusiju a onda ulaze dobrovoljci - prvo jedan, nakon 5 minuta drugo dvoje. Moguće ih je pustiti i svo troje odjednom, ako voditelj/ka misli da bi za jednu osobu to bilo previše neprijatno.

Učenici/e u grupi će sigurno poći od prećutne pretpostavke da se dogovoreni kodovi ne smeju odati dobrovoljcima i da ih oni moraju sami otkriti.

Voditelj zamoli dobrovoljce da uđu u prostoriju i da probaju da se uključe u grupu.

Alternativna varijanta za vežbu - Moguće je dobrovoljce pustiti u prostoriju bez ikakvih uputstava šta bi trebalo da rade, tj. oni sasvim slobodno odlučuju kako će se ponašati kad uđu.

2. Refleksija (25')

Voditelj/ka ima na umu tri moguća scenarija odigravanja ove vežbe:

- Dobrovoljci ne razumeju o čemu se u grupi raspravlja i ne pokušavaju da učesvuju u diskusiji ili da sednu u krug. Ostaju izolovani ili pokušavaju međusobno da komuniciraju.
- Dobrovoljci pokušavaju pojedinačno ili zajedno da uspostave kontakt s članovima grupe. Grupa ih ignoriše ili onemogućuje u njihovim pokušajima integracije.
- Dobrovoljci uspeavaju da se integrišu i grupa ih prihvata. Sedaju u krug i počinju da učestvuju u diskusiji.

Evaluacija igre: Igra pričinjava veliko zadovoljstvo većini učesnika koji se nalaze u poziciji većine. Za dobrovoljce baš i nije zabavna, često prouzrokuje ljutnju. U fazi refleksije treba stoga upozoriti da je ponašanje većine, doduše, bilo uslovljeno pravilima igre i njihovim prećutnim pretpostavkama ali da su doživljena osećanja odbacivanja i frustracije, odnosno moći i nadmoćnosti bila prava osećanja, važna za razumijevanje cilja ove igre.

Napetost je kod dobrovoljaca verovatno najveća. Zbog toga oni prvi moraju dobiti priliku da izlože ono što su doživeli.

Važno je za ovu igru da učenici shvate kako se lako dogodi da čovek kao pripadnik većine diskriminiše manjinu, čak i ako to svesno nije nameravao. Potrebno je raspravljati i o procesu koji se događa unutar većinske grupe. Možda su neki pojednici želeli da se ponašaju prema manjini na drugačiji način, ali to nisu učinili zbog pritiska grupe. Osim toga učenici/e mogu da vide koliko su velike razlike u proceni nekog ponašanja. Većina će svoj smeh zbog nečega doživeti kao nešto luckasto i biće zapanjena da je taj smeh kod manjine izazvao osećaj ugroženosti i uvređenosti.

Vežba ne bi smela da dovede do toga da se učenici/e osećaju "krivim" pred manjinom zbog svog ponašanja. Voditelj/ka, ako je potrebno, može da napomene da je ova situacija svesno konstruisana tako i da zbog toga nije moguće na osnovu ponašanja u ovoj igri izvoditi zaključke o nečijem karakteru i sl.

U poslednjem koraku potrebno je iskustva iz ove igre preneti na stvarne situacije iz života učenika i realne društvene odnose.

Primer - Može se razgovarati o pojedinačnim kodovima:

spoljašnji znaci - tačka na čelu - pripadnost kasti;

tabu teme - o novcu se ne govori;

neverbalni kodovi - rituali pozdravljanja u različitim društvima, npr. ljubljenje i rukovanje;

verbalnih kodova: sleng, dijalekti i sl.

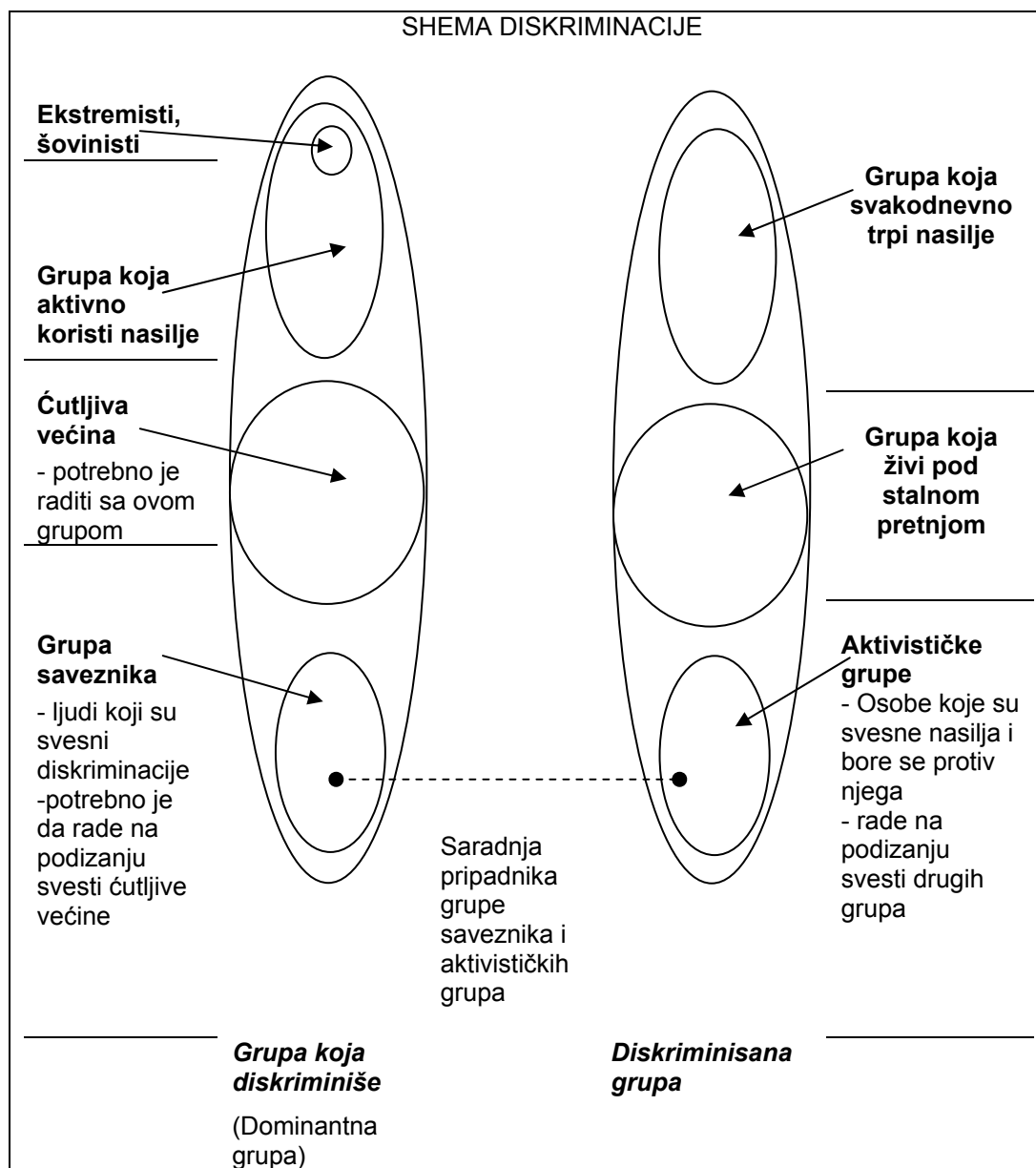
Alternativna varijanta: Voditelj/ka može učenicima/ama ponuditi „shemu diskriminacije“ (videti radni materijal priložen na kraju) i zamoliti ih da neki odabrani primer (realni društveni odnos ili poznati primer u istoriji) analiziraju koristeći ponuđeni model.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🌀 Učenici/ce timski istražuju i pripreme prezentacije tekstova iz novina u kojima se govori o nekoj manjinskoj grupi.

3.6 Susret većinske i manjinske grupe – pozitivna iskustva

Izvor	<i>Twining Tehnikarium – Zbirka inovativnih postupaka i tehnika za unapređivanje rada škola i Školskih uprava Ministarstva prosvete (Twining projekat, MPS)</i>
Trajanje	90 minuta
Predmet(i):	Ustav i građanska prava; Građansko vaspitanje; Psihologija; Sociologija
Materijal	FC papiri, markeri, A4 papiri, olovke
Cilj	Ukazati učenicima kako primeri pozitivnih iskustava mogu doprineti razumevanju i unapređivanju odnosa između pripadnika manjinskih i većinske grupe.

Koraci

1. Uvod (5')

Voditeljke objasne učenicima da će se u ovoj vežbi baviti istraživanjem pozitivnih iskustava do kojih je došlo prilikom susreta predstavnika većinskih i manjinskih grupa. Ovakva vrsta istraživanja naziva se „istraživanje sa uvažavanjem“ (*appreciative inquiry*), a glavna metoda koja se koristi je intervju. Intervjuisanje će biti realizovano u parovima pri čemu će jedan član para biti predstavnik manjinske, a drugi član para predstavnik većinske grupe.

2. Intervjuisanje u parovima (15')

Kada se učenici formiraju parove voditeljka im podeli upitnike i da uputstvo za vođenje intervjua. Svaki član para ima 5 minuta za postavljanje pitanja.

3. Grupna razmena (40')

Od parova formirati manje grupe (po 3-4 para rade zajedno zavisno od veličine grupe). Najpre, svaki član grupe u nekoliko rečenica prepriča odgovore osobe koju je intervjuisao/la. Nakon toga grupa pravi tri panoa – *Primeri pozitivnog iskustva*, *Potrebe manjinske i većinske grupe*; i *Predlozi za poboljšanje odnosa* uz pomoć kojih sumira ono što je rečeno.

4. Učenje na osnovu pozitivnog iskustava (30')

Predstavnici grupa prikazuju panoe, nakon čega se vodi diskusija o tome (1) šta je zajedničko za sve primere pozitivnog iskustva, (2) u kojoj meri su potreba manjinske i većinske grupe iste, različite, suprotstavljene i komplementarne i (3) šta se sve može preduzeti kako bi se razumevanje između manjinske i većinske grupe poboljšalo i unapredili odnosi.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- Učenci/ce timski i uz pomoć mentora/ke osmisle intervju i realizuju ga sa osobama koje važe za „lokalne hroničare“ i potom napišu kratak novinski članak o nekom događaju u prošlosti lokalne zajednice koji je doprineo razumevanju između manjinske i većinske grupe i unapredio odnose u lokalnoj zajednici (časovi istorije, sociologije i sl.).

SAVETI ZA VOĐENJE INTERVJUA

- Budite pažljivi i pokažite empatiju
Pustite sagovornika da ispriča svoju sopstvenu priču. Ne unosite svoja iskustva. Ne iznosite svoje mišljenje o onome što čujete.
- Budite radoznali
Uvek možete dodati dopunska pitanja tipa: Šta se još dogodilo? Šta je tebi bilo važno? Kako se to promenilo tokom vremena? Kako to posmatraš sa današnje tačke gledišta? itd...
- Ne žurite!
Nije lako odgovoriti na pitanja koja su formulisana na veoma otvoren način. Dajte vremena za pauze i razmišljanje.
- Ophodite se sa poštovanjem!
Ako Vaš partner ne želi da odgovori na neko pitanje, to je OK...
- Pravite kratke beleške!
Zapišite neke ključne izjave da biste se kasnije setili šta je Vaš partner rekao.

PITANJA ZA PREDSTAVNIKA MANJINSKE GRUPE

- A. Opiši svoje najpozitivnije iskustvo koje si imao u kontaktu sa većinskom grupom. Probaj da izdvojiš situaciju u kojoj si se osećao/la veoma uključeno i za koju si osećao/la da uzivaš u razmeni. Kakve su tada bile okolnosti? Šta si sve novo saznao/la o većinskoj grupi kroz taj kontakt? Šta je za tebe bilo najznačajnije?....
- B. Šta je potrebno tebi i drugim mladim ljudima iz manjinskih grupa da u budućnosti doživite još ovakvih iskustava?
- C. Kako se po tebi mogu unaprediti odnosi između manjinskih grupa i većinske grupe? Kako se može poboljšati razumevanje?

PITANJA ZA PREDSTAVNIKA VEĆINSKE GRUPE

- A. Opiši svoje najpozitivnije iskustvo koje si imao u kontaktu sa manjinskom grupom. Probaj da izdvojiš situaciju u kojoj si se osećao/la veoma uključeno i za koju si osećao/la da uzivaš u razmeni. Kakve su tada bile okolnosti? Šta si sve novo saznao o manjinskoj grupi kroz taj kontakt? Šta je za tebe bilo najznačajnije?....
- B. Šta je potrebno tebi i drugim mladim ljudima iz većinske grupe da u budućnosti doživite još ovakvih iskustava?
- C. Kako se po tebi mogu unaprediti odnosi između većinske grupe i manjinskih grupa? Kako se može poboljšati razumevanje?

3.7 Nejednake mogućnosti / „Pokreni se i učini nešto“

Izvor	<i>It's Only Right! - A Practical Guide to Learning About the Convention on the Rights of the Child (UNICEF)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i):	Ustav i građanska prava; Građansko vaspitanje; Psihologija; Sociologija
Materijal	FC papiri, makaze, markeri, flomasteri, post-it cedulje različitih boja, A4 papiri
Cilj	Ukazati na opasnost previđanja diskriminacije kada je ona ugrađena u sistem, tj. institucionalizovana; uvesti asertivno reagovanja kao model nenasilnog suprotstavljanja i zalaganja za sopstvena prava

Koraci

Uslovi za izvođenje vežbe: U prostoriji za rad potrebno je pre početka vežbe organizovati tri radna prostora na sledeći način - jedan veći sto postaviti tako da mu je lako prići sa svih strana (da zauzme više od 1/2 prostorije), a druga dva manja stola postaviti uz zid.

1. Uvod (5') - Voditelj/ka podseti učesnike da je interkulturalno obrazovanje - obrazovanje koje uvažava i podržava različitost u svim oblastima ljudskog života. Istovremeno, reč je o obrazovanju koje se suprotstavlja nepravdi i diskriminaciji i koje se zalaže za ravnopravnost i ljudska prava. Zato će njihov zadatak u vežbi „Pokreni se i učini nešto“ biti da prvo osmisle a zatim i izrade plakat uz pomoć kojeg bi promovisali interkulturalno obrazovanje u svojoj školi i/ili lokalnoj zajednici.

2. Vežba „Učini nešto“ - izrada plakata (30')

Voditelj/ka podeli učesnike/ce u tri grupe (nekom od metoda za slučajnu podelu na grupe) vodeći računa da jedna od grupa ima vidno manje članova. Ovu najmanju grupu voditeljka smešta za najveći i najbolje dostupan sto (to je „privilegovana grupa“). Druge dve grupe smešta za stolove koju su postavljeni uz zid (to su „diskriminisane grupe“).

Napomena: Ukoliko se učenici/e pobune, reći im se da su to uslovi pod kojima se ova vežba odvija.

Voditelj/ka sačeka neko vreme da učesnici počnu da se dogovaraju oko koncepta plakata, pa im onda podeli materijal za rad. „Diskriminisane grupe“ za crtanje plakata dobijaju jedan FC papir i dva markera (od kojih je jedan crni). Privilegovana grupa za izradu plakata dobija dva FC papira, markere i flomastere različitih boja i post-it cedulje u različitim bojama.

Napomena: Raspodelu materijala treba izvesti «neprimetno». Međutim, ukoliko se učenici/e pobune, odlučno im se kaže da su to uslovi pod kojima se ova aktivnost odvija.

Kada učesnici osmisle plakate sledi **prezentacija grupnih radova**.

3. Refleksija (10')

U velikoj grupi prvo učenici/e koji su bili u „diskriminisanoj grupi“ govore o svojim utiscima iz ove vežbe – u kom trenutku su uočili nejednaku raspodelu resursa, kako je na njih delovao ovaj vid diskriminacije i šta su preduzeli u vezi sa tim. Zatim svoja iskustva saopštava i „privilegovana grupa“. Voditelj/ka sumira uočene fenomene i povezuju ih sa shemom diskriminacije (videti radni materijal u prethodnoj radionici 3.5).

Sa učenicima/ama se zatim diskutuje o tome koja ljudska prava su bila ugrožena u ovoj vežbi i na koje načine su se članovi diskriminisanih grupa mogli zalagati za svoja prava.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- 🔗 Učenici/ce timski istražuju i pripreme prezentacije o institucijama i organizacijama (lokalnim, na nivou države i međunarodnim) koje se bave zaštitom ljudskih prava.

4 Ljudska prava i odgovorno ponašanje

Ova oblast je značajnim delom pokrivena programom radionica **građanskog vaspitanja** za drugi razred srednje škole.

4.1 Medijsko gledanje: Ko govori o ljudskim pravima?

<i>Izvor</i>	<i>HR Education Project, CDVEC Curriculum development Unit (Ireland, 1999)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Ustav i građanska prava; Građansko vaspitanje; Psihologija; Sociologija
Materijal	Zbirka svežih novina, kopije medijskog lista, kopija Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (kompletan tekst i kopija uprošćene verzije)
Cilj	Razviti sposobnost učenika/ca da identifikuju i diskutuju pitanja ljudskih prava koja su vidljiva u medijima.

Koraci

1. Analiza novinskih tekstova

Učenici/e se podele u male grupe od po 4-5 učesnika/ca u grupi. Voditelj/ka da svakoj grupi po 3 primerka dnevnih novina, medijski formular i kopije (integralnu + skraćenu verziju) Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (UDLJP). Voditelj/ka od učenika/ca traži da ispitaju novine i, koristeći kopije UDLJP, popune medijski list. Kad završe, svaka grupa izabere prezentera koji će predstaviti produkte do kojih je grupa došla, tj. opisati primere tekstova koji se odnose na ljudska prava.

Izveštaj prezentera/ke treba da uključi:

- Centralno pitanje LjP u tekstu
- Koje članove UDLJP dovode u vezu sa tekstem
- Koje su pojedince, grupe ili institucije identifikovali da rade na promociji ili zaštiti LjP

2. Diskusija grupe:

Voditelj/ka podstiče diskusiju sledećim pitanjima:

- Šta ste naučili o medijskoj pokrivenosti teme LjP kroz ovu aktivnost?
- Koju ulogu po vašem mišljenju imaju, i da li je uopšte imaju, mediji u promociji i zaštiti ljudskih prava?

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- ✎ Učenici/e pišu pismo novinama u kojem podržavaju/kritikuju/promovišu aktivnosti iz oblasti LjP.
- ✎ Učenici/e timski pišu projekat da bi ga realizovali i doveli do željenih promena u školi ili lokalnoj zajednici.
- ✎ Učenici/e timski prave radni material za druge (mlađe učenike).
- ✎ Učenici/e organizuju takmičenje u ilustrovanju, proizvodnji plakata i sl.

Radni materijal

 MEDIJSKI LIST			
Novinski detalji ime novina i datum naslov teksta			
Ključne reči koje mogu da vam pomognu da zapamtite tekst			
Koje pitanje iz oblasti ljudskih prava ste našli u ovom tekstu?			
Koji članovi iz UDLJP imaju veze sa tekstom?			
Da li se u tekstu pominje bilo koje ime / grupa / institucija koja radi na promociji ili zaštiti ljudskih prava?			

Tekst

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA - skraćena verzija -	
Član 1. Pravo na jednakost Član 2. Pravo na slobodu od diskriminacije Član 3. Pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti Član 4. Pravo na slobodu od ropstva Član 5. Pravo na zaštitu od mučenja i ponižavajućih postupaka Član 6. Pravo da pred zakonom budeš priznat kao ličnost Član 7. Pravo na jednakost pred zakonom Član 8. Pravo na pravni lek pred nadležnim sudovima Član 9. Pravo na zaštitu od samovoljnog hapšenja i progona Član 10. Pravo na pravično javno saslušanje i suđenje Član 11. Pravo da se optuženi smatra nevinim dok se krivica ne dokaže Član 12. Pravo na zaštitu privatnosti, porodice i prepiske Član 13. Pravo na slobodu kretanja u i izvan zemlje Član 14. Pravo na utočište u drugim zemljama od proganjanja Član 15. Pravo na državljanstvo i slobodu da se ono menja Član 16. Pravo na brak i zasnivanje porodice Član 17. Pravo na ličnu imovinu Član 18. Pravo na slobodu uverenja i veroispovesti Član 19. Pravo na slobodu mišljenja i informisanja Član 20. Pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja Član 21. Pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje i pravo na slobodne izbore Član 22. Pravo na socijalno osiguranje Član 23. Pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja i organizovanja u sindikate Član 24. Pravo na odmor i slobodno vreme Član 25. Pravo na odgovarajući životni standard Član 26. Pravo na obrazovanje Član 27. Pravo na učestvovanje u kulturnom životu svoje zajednice Član 28. Pravo na društveni i međunarodni poredak utvrđen ovom Deklaracijom Član 29. Svako ima obaveze prema svojoj zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i pun razvitak njegove ličnosti Član 30. Pravo na zaštitu od poništavanja ovde utvrđenih prava i sloboda od strane neke države, grupe ili pojedinca	

4.2 Naši izbori životnih stilova utiču na druge ljude

<i>Izvor</i>	<i>Changing Perspectives, Cultural values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World, (2002), A Resource for Civic, social and Political Education, Dublin</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Građansko vaspitanje; Ustav i građanska prava; Čas razredne zajednice; Trgovinsko poslovanje; Ekonomika trgovine
Materijal	Fotokopije radnog materijala (Informacije o patikama i Činjenice o radnicima), olovke i flomasteri, FC i markeri
Cilj	Pomoći mladima da postanu svesni u kojoj meri naš potrošački životni stil proizvodi nepravdu za ljude u siromašnijim društvima od našeg. Podstaci ih da razmotre svoju moć koju imaju kao potrošači u funkciji dobrobit drugih ljudi.

Koraci

1. Uvod

Ova aktivnost se odnosi na međuzavisnost i fer odnose u trgovini. Mladi su često zainteresovani da imaju „pravu“ etiketu/brend garderobe ili obuće i ne razmišljaju o tome gde su ti predmeti proizvedeni i pod kojim uslovima. Veliki deo našeg sadašnjeg životnog stila je baziran na sistemu svetske trgovine kojom se favorizuju bogatije zemlje, a eksploatišu radnici u siromašnim zemljama. Siromašne zemlje uglavnom obezbeđuju sirovine za bogate, ali su u toj razmeni izložene nepravednim uslovima trgovine. Ovo je veoma široka oblast za istraživanje sa učenicima i postoje dobri materijali za bavljenjem mnogim problemima u ovom području. Navodimo je jedan primer eksploatacije od strane multinacionalnih kompanija u oblasti sportske obuće, koja je bila predmet zabrinutosti i kampanja već nekoliko godina.

2. Priprema

Fotokopirati *radni list: Informacije o patikama* tako da svaki učenik/ca ima svoju kopiju, kao i činjenice o radnicima u Indoneziji. Verovatno ćete želeti da pogledate neku od web stranica koje dajemo u nastavku teksta, kako biste se i sami o ovom problemu informisali pre časa.

3. Zadatak za učenike/ce

Voditelj/ka poziva učenike/ce da se sete koji nas predmeti (koje svakodnevno koristimo ili jedemo) povezuju sa drugim delovima sveta. (bujica ideja)

Zatim ih deli u male grupe i poziva da razgovaraju o sledećim ili sličnim pitanjima:

- Da li biste kupili neki proizvod kada biste znali da fabrika eksploatiše ljude koji su te proizvode ili tu hranu napravili. Zašto?
- Da li bi ste kupili proizvod koji je proizveden u fabrici koja šteti zdravlju svojih radnika ili drugih ljudi? Zašto?
- Da li bi ste bili spremni da platite veću cenu za nešto kao npr. garderobu, hranu, pod uslovom da ljudi koji su ih pravili dobiju pravednu/fer platu. Npr. Koliko biste platili za par patika ili čokoladu? Zašto?
- Da li biste bili spremni da bojkotujete nešto što vam se stvarno dopada ako bi to pomoglo da se ostvare ljudska prava radnika u drugim zemljama? Zašto?

Grupe prezentuju svoje stavove opšteg karaktera a voditelj/ka od njih traži da naglase najvažnije razloge koji su bili navedeni.

Zatim im podeli kopiju *radnog lista: Informacije o patikama* i traži od učenika da pročitaju informacije i da zabeleže pitanja koje u vezi sa informacijama imaju. Voditelj/ka objašnjava su da mnogi ljudi zabrinuti za ljudska prava i vode kampanju protiv kompanija koje radnike tretiraju na ovakav način.

Diskusija se nastavlja vezano za sledeća pitanja:

- Koliko su poslednji put platili za par svojih patika i koliko je osoba koja ih je pravila dobila od tog novca u poređenju sa kompanijom i firmom koja ih prodaje.
- Kakva je bila njihova spontana reakcija na informaciju.
- Kakvo je njihovo mišljenje o kompaniji koja je u pitanju.

- Da li smatraju da kompanije ne poštuju ili krše ljudska prava? Zašto i kako?
- Šta oni, kao potrošači mogu da urade?

Grupe prezentuju svoje stavove a voditeljka beleži ključne ideje o tome šta oni, kao potrošači mogu da urade. Na kraju učenicima/cama se podeli i prodiskutuje *tekst* o načinima na koje se može pokazati multinacionalnim kompanijama da potrošači brinu o pravima radnika.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- ✚ Učenici/e timski razmatraju šta bi hteli da urade s obzirom na to šta su naučili i potom pišu pismo, kratak novinski tekst, prave poster ili pišu pesmu u kojoj izražavaju svoju zabrinutost.

Radni materijali

ČINJENICE O RADNICIMA KOJI PROIZVODE PATIKE U INDONEZIJI

Radnici u fabrikama u Indoneziji zarađuju mesečno oko 42€

Radnicima ne mogu da žive sa svojom decom već moraju da ih ostave kod rođaka u selima odakle su, i da ih viđaju jednom mesečno ili još ređe.

Radnici su dobijali trovanje od otrovnog lepka i drugih preparatima koji se koriste u proizvodnji obuće.

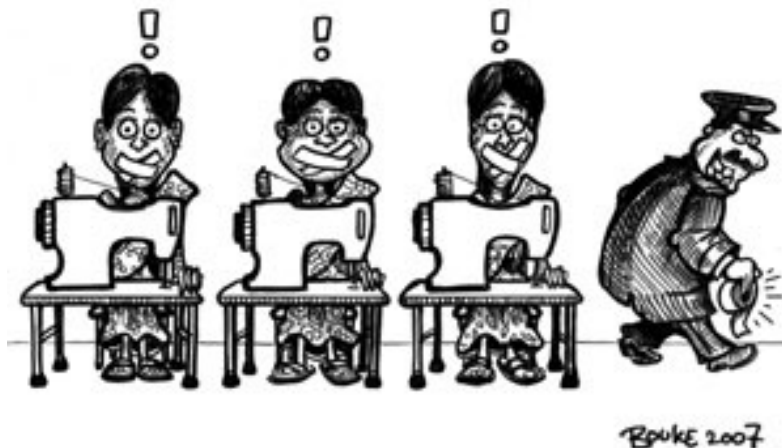
Radnici često rade 60-70 sati nedeljno i kažnjavaju ih ukoliko na ostvare normu koja je tako visoko postavljena da je praktično nemoguće dostići.

Nesrećni slučajevi su uobičajeni.

Verbalno, fizičko i seksualno zlostavljanje je takođe uobičajeno.

Radnicima nije dozvoljeno da se udružuju u sindikate i preti im se u slučaju da pokušaju da se organizuju.

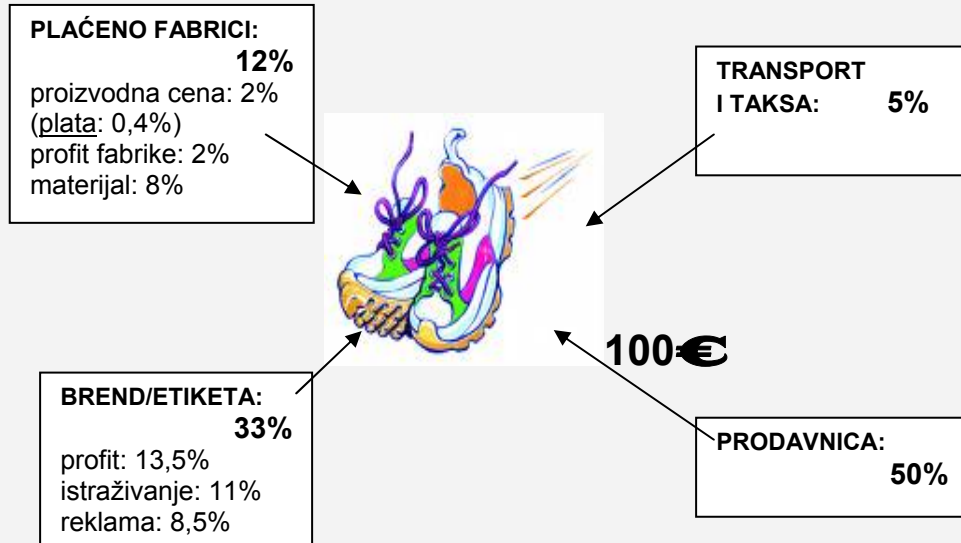
Kompanije ostvaruju enorman profit i mogle bi lagodno da daju pristojne plate i uslove rada u fabrikama.

KOJA JE PRAVA CENA JEDNOG PARA PATIKA?

- Struktura cene patika od 100 evra koje su proizvedene u Indoneziji -

Koliko je koštao poslednji par patika koje ste kupili?

Pogledajte procenete pored crteža i izračunajte koliko je radnik koji je pravio te patike bio plaćen?

Websites

Ima mnogo grupa koje rade i vode kampanju za prava radnika i proizvođača, ili zaštitu okruženja. Oni često imaju sajtove na kojima bi se nastavnici i učenici mogli informisati o temama koje smatraju interesantnim. Trebalo bi pogledati sajtove:

Babz milk Action Campaign

www.rionraonline.org
www.bebz milkaction.org

Trainers

www.cleanclothes.org
www.caa.org.au

www.trocaire.org

Bananas

www.bananalink.org.uk

Fair Trade

www.fairtrade.net
www.christina-aid.org.uk

ŠTA POTROŠAČI MOGU DA URADE?

Postoje različiti načini na koje se može pokazati multinacionalnim kompanijama da potrošači brinu o pravima radnika koji proizvode ono što kupujemo.

Saznajte više

Koristite internet da biste saznali više o uslovima u kojima radnici rade i kampanjama koje su vođene u vezi sa tim. Lista vebajtova je data u nastavku.

Pitajte pre nego što kupite

Firme koje prodaju robu hoće da naprave profit. Ako veliki broj ljudi pita npr. gde su patike proizvedene i da li su radnici pošteno plaćeni za svoj rad onda će trgovci početi da obraćaju pažnju na taj problem.

Obznanite vaša osećanja

U nekim slučajevima radnici iz siromašnih zemalja ne žele da kupci bojkotuju kompanije jer mogu tako da ostanu bez posla. Umesto bojkota, ljudi se podstiču da kupuju etikete/brendove do kojih im je stalo ali takođe da pišu kompaniji da kao potrošači oni žele da budu sigurni da su uslovi u kojima rade radnici u njihovim fabrikama dostojanstveni, da su radnici plaćeni dovoljno za normalan život i da su uslovi pod kojima se radi u fabrici nadgledani od nezavisnog kontrolora. Na taj način potrošači koji kupuju njihovu robu, šalju snažnu poruku da vode računa o pravima radnika.

Bojkot

Možete da bojkotujete proizvode firme na koju želite da utičete. Da li bojkot deluje? Da, posebno ako obavestite kompaniju da bojkotujete njihove proizvode i zašto. Primeri moći bojkotovanja nalaze se na navedenim sajtovima.

Kupujte proizvode iz fer poslovanja (Fair Trade)

Kupujući proizvode koji nose oznaku fair trade (fer poslovanje) imate garanciju da su radnici plaćeni po pravednoj ceni za svoj rad ili za dobra koja su proizveli, i da su uslovi u kojima rade dobri. Kafa i čaj sa oznakom **Fair Trade** su sada dostupni u mnogim supermarketima. To važi i za druge proizvode.

5 Komunikacija i rešavanje sukoba

Ova oblast je značajnim delom pokrivena programom radionica **Građanskog vaspitanja** za prvi razred srednje škole.

5.1 Interkulturalna kompetentnost

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Psihologija, Ustav i građanska prava, Sociologija, Građansko vaspitanje, Čas razrednog starešine
Materijal	Post-it papiri, (Poster sa 4 vrste interkulturalnih kompetencija)
Cilj	Da se učenici/e upoznaju sa 4 vrste kompetencija koje su potrebne građanima za život u multikulturalnom, demokratskom društvu.

Koraci

1. Oluja ideja (15')

U malim grupama učenici/e listaju i ispisuju (mogu se koristiti post-it papiri) kompetencije potrebne za život u multikulturalnom, demokratskom društvu. Potom diskutuju izlistane predloge i grupišu ih po sličnosti.

2. Presentacija i kategorizacija interkulturalnih kompetencija (20')

Učenici/e prezentuju kompetencije do kojih su došli u malim grupama, a voditelj/ka ih zapisuje u jednu od četiri kolone (oslonac za kategorizaciju je *Tekst o interkulturalnoj kompetentnosti*)

3. Sumiranje - Izvođenje definicije/a Interkulturalnih kompetencija

---

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

 Učenici/ce timski istražuju i pripreme pitanja a zatim organizuju kviz „Sve naše kulture”.

Tekst

Interkulturalna kompetentnost

je sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje i lični razvoj.

Ključni elementi:

1. svest o sebi kao kompleksnom kulturnom biću
2. svest o uticaju koji kultura kojoj pripadamo vrši na naše mišljenje i ponašanje
3. sposobnost da se zajedno sa drugima angažujemo u istraživanju prećutnih pretpostavki koje utiču na naše ponašanje
4. otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svet, načini mišljenja i rešavanja problema

5.2 Multiperspektivnost / „U prvoj poseti Albatros kulturi“

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	90 minuta
Predmet(i)	Građansko vaspitanje; Psihologija; Ustav i građanska prava; Sociologija
Materijal	Čaše, voda i parče hleba
Cilj	Da učenici/e steknu iskustvo susreta sa kulturom čije vrednosti, norme i obrasce ponašanja ne poznaju i da uvide različite načine reagovanja i snalaženja u takvim situacijama, kroz vežbu/simulaciju „U prvoj poseti Albatros kulturi“.

Koraci

1. Uvod - Postavka za potrebe simulacije (10')

Učenici/e treba da zamisle da su grupa turista na proputovanju kroz *Albatros*, jednu egzotičnu zemlju u kojoj nisu bili nikada pre.

Situacija 1: Na putu od prestonice do obale pokvario se autobus i oni već satima umorni, žedni i gladni a izgleda i zaboravljeni, sede na livadi pored puta. Iz obližnje šumice u susret im dolazi devojčica. Na dva metra udaljenosti od njih ona odjednom zastane i počne da maše rukom, puckajući glasno jezikom kao da ih poziva da krenu za njom (voditeljka odigra taj poziv). Oni najžedniji odmah ustaju, spremni da prate devojčicu koja je mirno i bez osvrtnja išla ka šumi. Ostali se prvo nećkaju i, uprkos snažnom protivljenju omanjeg dela grupe, ipak odlučuju da krenu za njima. Put ih vodi kroz šumicu u selo, a pored prve kuće stoji ona ista devojčica i dalje mašući rukom i glasno puckajući jezikom. U manjim grupama, vi stižete do kuće.

Učenici/e se podele u dve grupe (veća grupa su Turisti, a manja grupa su Albatros kultura), jedna grupa ostaje u sobi a druga izađe i tako odvojeni dobijaju posebne instrukcije za dalji rad.

Napomena: Ukoliko neko ne želi da učestvuje može da igra ulogu novinara koji će izvestiti o ovom neobičnom susretu.

2. Zadatak za učenike/ce (10-15')

Turisti (u hodniku ili drugoj prostoriji) – voditelj/ka upućuje učenike/ce da će uskoro biti gosti jedne Albatros porodice, da ništa ne znaju o normama i običajima te kulture, ne znaju Albatros jezik a ni domaćini ne razumeju njih. Dakle, ne znaju šta ih čeka tamo, a na sve to jako su žedni i jedva se kreću od iscrpljenosti.

Albatros kultura (u sobi) – učenici/e se postave da sede u krugu, ali tako da mladići sede na stolicama, a devojke na podu (kleče bosonoge). U sredini je sto sa bokalom vode, čašama i hlebom.

- Kaže im se da je Albatros kultura izuzetno tiha, veoma srdačna i gostoljubiva, ali i strogo ritualna (u njoj sve mora da se odvija po ustanovljenom redu) i da pri tom koristi samo tri načina izražavanja (ne koriste reči, koriste samo glasove):

1) „Aaaaa!“ = za negiranje (da upozore na neispravno ponašanje)

2) „Ssssssss!!!“ = za odobravanje (da potvrde korektno ponašanje)

3) Pucketanje jezikom = za zahtev da se nešto uradi

- Rituali koji moraju da se poštuju

Raspored sedenja – Žena, glava porodice, signalizira gostima gde će ko da se smesti: žene sedaju na pod i treba da izuju cipele, a muškarci sedaju na stolice.

Pozdravljanje

– Muškarci pozdravljaju samo muškarce tako što ustanu, signaliziraju drugim muškarcima da i oni ustanu i potom svi istovremeno lupaju rukama po bedrima.

- Žene pozdravljaju samo žene tako što ustanu, signaliziraju jednoj po jednoj gošći da ustane, priđu svakoj i svojim rukama dotaknu njihova stopala.

Pijenje vode – Žena, glava porodice, ide ukruć i daje vodu tako što ženama da čašu sa vodom da je ispiju same, a muškarce poji vodom držeći sve vreme čašu u svojim rukama.

Jedenje hleba - Žena, glava porodice, ide u krug i daje hleb tako što ženama da odlomljeno parče u ruku, a muškarce hrani hlebom iz svoje ruke.

3. Odigravanje prvog susreta (30')

Scena albatros porodice je postavljena i u sobu ulaze turisti u grupicama (2 do 4).

Albatros kultura strogo vodi računa da nijedan gost ne prekrši pravilo (istovremeno svi glasno puckaju jezikom ili viču „Aaaaa“) i redom odigrava ritual po ritual: raspoređivanje u prostoru, onda pozdravljanje pa tek na kraju daju vodu.

4. Refleksija (15-25')

U velikoj grupi prvo učenici/e koji su bili u ulozi turista govore o svojim utiscima i nedoumicama u kojima su bili. Voditelj/ka pita šta im se najviše a šta najmanje dopalo kod *Albatros kulture*? Potom učenici/e koji su bili u ulozi Albatrosa govore o svojim utiscima i razjašnjavaju nedoumice. Voditelj/ka pita šta im se najviše a šta najmanje dopalo kod *kulture Turista*.

Na kraju voditelj/ka sumira uočene fenomene i povezuje ih sa

- a) 5 kulturalnih dimenzija (videti **Tekst** Hofstedov model) i
- b) načinima na koje su pojedini učenici/e reagovali u susretu sa nepoznatom kulturom (videti sledeću sesiju).

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

1. Učenici/ce timski istražuju i pripreme prezentacije odeljaka iz književnih dela, putopisa i sl. u kojima se opisuju susreti različitih kultura (časovi srpskog jezika i književnosti, istorije, geografije i sl.).
2. Učenici/ce timski istražuju poznate igrane ili dokumentarne filmove (pr. *Ta divna stvar*, *Mali Buda* i sl.) u kojima se opisuju susreti različitih kultura i potom pripreme prezentacije o manje poznatim kulturama i načinima na koje oni shvataju društveni razvoj i život u zajednici (časovi sociologije, istorije, geografije i sl.).

GEERT HOFSTED-ov MODEL KULTURNIH DIMENZIJA

Hofsted je identifikovao 5 dimenzija na koje se mogu svesti sve kulturalne razlike:

- 1. Distanca moći** između pripadnika jedne kulture (*Power distance*) - ukazuje na stepen u kome neko društvo prihvata postojanje nejednake raspodele moći između individua. Distanca moći govori o stepenu hijerarhije. Na primer, govori o tome kakav je normalan **način donošenja odluka** u nekoj organizaciji ili instituciji, odnosno, da li je uobičajeno da prilikom donošenja neke odluke svi iznesu svoje mišljenje ili je potpuno prihvatljivo da odluku donese jedna osoba (predsednik/ca).
- 2. Izbegavanje neizvesnosti** (Uncertainty avoidance) – ukazuje na stepen u kome neko društvo zazire od neizvesnih (neodređenih, dvosmislenih) situacija i pokušava da ih izbegne uvođenjem pravila i procedura koje obezbeđuju sigurnost. Izbegavanje neizvesnosti govori o stepenu prihvatljivosti rizika i improvizacije. Na primer, u kojoj meri će neki tim planirati svoje aktivnosti i koliko će prostora ostati za improvizaciju.
- 3. Individualizam/kolektivizam** – ukazuje na stepen u kome je neko društvo orijentisano na dobrobit zajednice ili pak individua (članova/ica uže porodice) ponaosob. U kolektivnim kulturama ljudi osećaju jaku međusobnu povezanost i odgovornost za svakog člana/članicu te kulture. Otud je ponašanje prvenstveno usmereno na dobrobit cele zajednice, a ne na ličnu ili dobrobit svoje uže porodice, kakav je slučaj u individualističkim kulturama.
- 4. Maskulinitet/Femininitet** – ukazuje na stepen u kome u nekom društvu rod određuje kakve će biti uloge muškaraca i žena u različitim situacijama. Na primer, kakav je uobičajeni način raspodele poslova prilikom održavanja neke kućne proslave, tj. da li postoji „prirodna podela kućnih poslova” (podrazumeva se šta će raditi žene, a šta muškarci) ili se očekuje da kućne poslove svi podjednako obavljaju.
- 5. Vremenska orijentacija** (*Time orientation*) – ukazuje na stepen u kome neko društvo bazira svoje odluke na prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Na primer, odluka o tome kako će izgledati proslava nekog praznika donosi se prvenstveno na osnovu tradicije i događaja u prošlosti, ili na osnovu trenutnih okolnosti i kratkoročnih dobiti, ili pak na osnovu onoga što pretpostavljamo da donosi dugoročnu dobit, tj. šta vidimo da je najbolje za budućnost.

5.3 Četiri reakcije na susret različitih kultura

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	Građansko vaspitanje; Psihologija; Ustav i građanska prava; Sociologija, Čas odeljenjske zajednice
Materijal	RM
Cilj	Da učesnici razlikuju četiri osnovna ishoda susreta različitih kultura i razumeju savremeni koncept integracije.

Koraci

1. Prezentacija (15')

Voditelj/ka kratko predstavi 4 osnovna ishoda susreta različitih kultura (prema Beriju): asimilaciju/adaptaciju, marginalizaciju, separaciju i integraciju.

Voditelj/ka koncizno razjašnjava nejasnoće i nedoumice koje iznose učenici/e. Neka pitanja mogu da ostanu otvorena (ispišu se na posebnom FC - Pitanja za razmišljanje).

2. Diskusija (30')

Voditelj/ka podstiče učesnike/ce da prepoznaju svoje tipične reakcije u susretima sa novom kulturom, prvo kroz refleksiju na prethodnu vežbu (koristiti i radni materijal) i potom kroz refleksiju na dosadašnje životno iskustvo (razmena ličnih priča i doživljaja).

Voditelj/ka može da otvori diskusiju o tome koje kulture su kod nas asimilovane, marginalizovane, integrisane, a koje se separišu (same se odvajaju) ili su odbčene (segregacija). Na kraju od učenika/ca se može tražiti da, imajući u vidu ceo svet, navedu primere za svaki od četiri ishoda susreta različitih kultura.

Ideje za prateće aktivnosti:

- 🔗 Učenici/e u malim timovima istražuju i prikazuju kulture koje su asimilovane ili marginaizovane kod nas i u svetu (pr. kulture starih naroda kao što su Maje, Asteci, severnoamerički Indjanaci, grendlandski Eskimi i sl.)

Radni materijal

„U prvoj poseti Albatros kulturi“

Šta se zna o albatros kulturi?

- U albatros kulturi zemlja se smatra svetom. U njihovoj društvenoj hijerarhiji žena je iznad muškarca te je samo ženama dozvoljeno da bosim nogama dodiruju svetu zemlju. Tako gledano, i žene su svete. Muškarci ne smeju direktno da dodiruju ništa što dolazi sa tla (zemlje) te zato vodu i hranu ne smeju sami da dodiruju već mogu da je uzimaju samo iz ruku žena.
- Simboli hijerarhija su obrnuti od evropskih

U Evropi vrednije je ono što je **gore** / visoko na položaju
Kod Albatrosa vrednije je ono što je **dole** / bliže svetom tlu

To je razlog što većina učesnika/ca u ovoj vežbi doživi „iskrivljenu percepciju“, tj. automatski pretpostavi da su u albatros kulturi žene podređene ili diskriminisane.

Tekst

ČETIRI REAKCIJE NA SUSRET RAZLIČITIH KULTURA

Kada se pojedinac ili grupa određenog kulturnog nasleđa nađe u novom, drugačijem kulturnom okruženju oni mogu reagovati na različite načine a to će zavisiti od stepena u kome su oni

1. spremni i u mogućnosti da ostvare kontakt sa pripadnicima druge kulture, učestvuju u njihovim aktivnostima i razumeju osobenosti nove kulture
2. voljni i sposobni da očuvaju sopstvenu kulturnu tradiciju i karakteristike (jezik, religija, ishrana, način odevanja i sl.).

		Voljnost i sposobnost da se očuvaju tradicija i karakteristike sopstvene kulture.	
		niska	visoka
Spremnost i mogućnost da ostvari kontakt sa pripadnicima druge kulture.	niska	MARGINALIZACIJA	SEPARACIJA / SEGREGACIJA
	visoka	ASIMILACIJA	INTEGRACIJA

Asimilacija je potpuna **adaptacija** na novu kulturu, tj. prihvatanje i praktikovanje vrednosti i ponašanja druge kulture uz zanemarivanje sopstvenog kulturnog nasleđa.

Separacija je izbegavanje ili nemogućnost da se ostvare kontakti sa pripadnicima druge kulture, tj. očuvanje i promovisanje sopstvenog kulturnog nasleđa.

Marginalizacija je gubljenje veza sa sopstvenom kulturom i istovremeno neuspešno uspostavljanje veza sa drugom kulturom.

Integracija je uspešno uspostavljanje kontakta i aktivno uključivanje u drugu kulturu, uz očuvanje sopstvenog kulturnog nasleđa.

5.4 Decentarcija / „U drugoj poseti Albatros kulturi“

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	90 minuta (2 školska časa)
Predmet(i)	Građansko vaspitanje; Psihologija; Ustav i građanska prava; Sociologija; Čas odeljenske zajednice
Materijal	RM
Cilj	Da učenici/e uvide nužnost decentracije u multikulturalnom okruženju i da steknu iskustvo integracije različitih kulturnih obrazaca i pogleda na svet, kroz nastavak vežbe / simulacije „U drugoj poseti Albatros kulturi“

Koraci

1. Uvod - Postavka za potrebe nastavka simulacije (5')

Učenici/e treba da zamisle da im se posle godinu dana ukazala prilika da ponovo odu u posetu *Albatros kulturi*, ali ovog puta sa misijom da zajedno sa njima pokušaju da reše problem česte bolesti dece (visoka smrtnost) i donesu odluku o prvoj meri koju treba preduzeti.

Situacija 2: U *Albatros kulturi* deca imaju posebno mesto i, u meri u kojoj je to moguće, ravnopravan tretman sa odraslima. Međutim, deci treba vremena da razviju imunološki sistem i postanu otporni na hranu (voće, povrće i sl.) koju tradicionalno svi jedu neoprano. Otud ona često dobijaju stomačne infekcije, koje se zbog odsustva tretmana ponekad razbuktavaju i dovode do smrti.

Učenici/e se podele u tri grupe (2 grupe Misionara i 1 grupa *Albatros kulture*), a ukoliko neko ne želi da učestvuje može da igra ulogu novinara koji će izvestiti o ovom neobičnom susretu.

2. Zadatak za učesnike/ce (10')

Učenici/e u odvojenim grupama dobijaju dodatna uputstva (videti *radni materijal*) kojih treba da se drže tokom nastavka vežbe (podeli im se opis njihovih uloga). U malim grupama učenici/e zajednički proučavaju uputstva i dogovaraju svoj nastup na sastanku sa drugim grupama.

3. Odigravanje drugog susreta (40') – Akvarijum tehnika (scena) – po 2 osobe iz svake grupe su u unutrašnjosti kruga, ostali članovi/ice grupa su u spoljašnjem krugu odmah iza njih.

Voditelj/ka pusti da se razgovor između 3 grupe razvije i kada dođe do većeg nerazumevanja voditelj/ka zamrzne scenu.

- Rotiranje uloga (1) – grupe zamene pozicije tako što se pomere za jedno mesto udesno. Dobiju 5 minuta da se decentriraju od prvobitne uloge i upute u novu (čitaju posebna uputstva za tu grupu). Potom se nastavlja razgovor tamo gde je stao.

- Rotiranje uloga (2) – ceo postupak zamena pozicija (pomeranje za još jedno mesto udesno) i priprema i nastavak razgovora se još jednom ponovi.

Na kraju vežbe, u malim grupama učenici/e predlažu rešenje za dati problem koji u velikoj grupi razmenjuju i eventualno procenjuju u kom stepenu su ona integrativna (uvažavaju karakteristike svih kultura).

4. Refleksija (30')

U velikoj grupi prvo učenici/e koji su bili u ulozi Misionara govore o svojim utiscima i nedoumicama u kojima su bili. Potom učenici/e koji su bili u ulozi *Albatrosa* govore o svojim utiscima i razjašnjavaju nedoumice.

Voditelj/ka podstiče učesnike da iskažu šta ih je vodilo da predlože data rešenja i momente u samoj vežbi koji su najviše doprineli takvom rešenju.

Voditelj/ka prvo kratko uvede pojam decentracija demonstrirajući njegov smisao i važnost (kao promene ugla gledanja) za sticanje potpune slike o nekoj pojavi ili događaju.

Na primer: Voditeljka stavi u sredinu kruga neki predmet koji sa 4 strane ima različite boje i naizmenično od učesnika/ca traži da kažu koje je boje taj predmet. Potom pita učesnike/ce šta je bilo potrebno da urade kako bi tačno odgovorili na postavljeno pitanje – i tako uvede pojam decentracije.

Potom voditelj/ka podstiče učesnike/ce da prepoznaju i navedu svoje iskustvo decentracije (refleksija na prethodnu vežbu i na stvarno životno iskustvo). Na kraju, učenicima/ama se podeli **Tekst o decentraciji**.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- Učesnici/ce timski pripreme kratak prikaz nekog književnog dela ili poznatog događaja ali tako kako bi bilo viđeno iz ugla gledanja neke „negativne” ili „sporedne” ličnosti .

Radni materijal

„U drugoj poseti Albatros kulturi“

Zadaci za učesnike/ce:

- Misionari 1** – vi ste grupa stručnjaka za obrazovanje iz Evrope i vi smatrate:
  - da se putem obuke odraslih i dece o važnosti održavanja opšte higijene i higijene ishrane ovaj problem može najlakše rešiti (šta odlučiti)
  - da o ovom problemu treba prvenstveno da se pitaju i da o njemu odlučuju najstučniji ljudi za tu oblast (kako odlučivati)
  - da prilikom odlučivanja o prvoj meri koju ćete preduzeti treba razmišljati dugoročno, tj. preduzimati ono što može trajno rešiti ovaj problem u budućnosti (zašto)
- Misionari 2** - vi ste grupa zdravstvenih stručnjaka iz SAD-a i vi smatrate:
  - da se putem pojačane zdravstvene zaštite (otvaranje ambulante, lekari bez granica) i prevencije (sistematske vakcinacije dece i odraslih) ovaj problem može najbrže i bezbolno rešiti (šta odlučiti)
  - da o ovom problemu, pošto je situacija veoma krizna i zahteva brzo reagovanje, konačnu odluku treba da donesu najodgovornije osobe, tj. vođe misija i glavešine sela (kako odlučivati)
  - da prilikom odlučivanja o prvoj meri koju ćete preduzeti treba razmišljati kratkoročno, tj. šta preduzeti da se problem odmah reši (zašto)
- Albatros kultura** – vi ne vidite da je smrt kao takva ikakav problem (jer verujete da ljudi ne umiru već samo menjaju oblik svog postojanja). Ipak, bolest jeste nešto što i vas brine i otud u ovom razgovoru smatrate:
  - da se hrana jede tako kako je od Boga data i da će se on postarati da se ovaj problem reši, kada i ako treba (šta odlučiti)
  - da o ovom problemu treba da se pitaju svi članovi/ice seoske zajednice, a prvenstveno deca (kako odlučivati)
  - da prilikom odlučivanja o prvoj meri koju ćete preduzeti treba razmišljati o sopstvenoj tradiciji i sličnim iskustvima u prošlosti i da otud tu nema mesta žurbi (zašto)

DECENTRACIJA

Prirodno je i opravdano da na stvari i pojave gledamo prvenstveno iz sopstvenog ugla. Međutim, to čine i drugi ljudi - pa ono što se iz različitih uglova vidi često je nesaglasno. Decentrirati se znači uložiti napor da se iz drugog/tuđeg, za nas neuobičajenog ili nepoznatog, ugla osmotri neka situacija da bismo bolje razumeli situaciju i postupke drugih i bili u stanju da mudrije reagujemo.

Savladavanje egocentrizma (i etnocentrizma) u posmatranju pojava, tj. nekritičnog oslanjanja isključivo na sopstvena čula, vrednosti i standarde, jeste važan proces razvoja jedinice i društva u celini. Društva/kulture se značajno razlikuju i po tome koliki naglasak stavljaju na potrebu decentracije tokom odrastanja, školovanja, obavljanja poslova, svakodnevne komunikacije i sl. Na žalost, u našoj kulturi su takvi pristupi izuzetno retki i bleđi.

Decentracija nije lak postupak, tj. izuzetno je teško:

- razumeti da neko drugi najiskrenije i sa punim uverenjem potpuno drugačije misli i gleda na istu situaciju nego mi
- razumeti da i tuđe gledište zavisi od vrste informacija na kojima se ono gradi, baš kao i naše
- prihvatiti tuđa osećanja kao stvarna i legitimna, čak i ako su različita od naših i ako ih se pribojavamo
- nastaviti sa decentracijom čak i kada nam donosi neprijatna saznanja o nama ili našim postupcima.

Prilikom decentracije biće vam od pomoći ako:

1. se setite iskustva koje prati saznanje nečeg novog, neočekivanog – decentracija vam može doneti takvo iskustvo, spremite se za njega
2. rekonstruišite kontekst osobe – ponekad je korisno zamisliti i fizički kontekst: gde živi, gde sedi, s kim se sreće, šta zna, šta ne zna, na osnovu čega...
3. ne zaboravite na osećanja – i ona su deo konteksta; dakle, kako se može osećati neko ko živi tako, zna za to...
4. ne razmišljate samo o tome šta biste vi radili na njenom/njegovom mestu, već o tome šta bi trebalo da se desi da i vi uradite isto ono što je on/ona uradila
5. pustite da proces decentracije teče – revidirajte zamišljeni kontekst, i spoljašnji i unutrašnji, i više puta, sve dok ne osetite da ste otkrili okolnosti u kojima problematični postupci osobe izgledaju sasvim logični i opravdani
6. na osnovu tako revidiranog konteksta druge osobe bacite pogled i na sebe i svoje postupke, vidite kako oni deluju na nju/njega
7. na osnovu tako revidiranog konteksta predvidite dalje postupke osobe, naročito one koji su vam najbitniji

Decentracija nije:

- opravdavanje, jer razumeti ne znači i prihvatiti kao ispravno
- interpretacija, već ona donosi nova saznanja
- sredstvo za napad, već put za razumevanje.

5.5 Interkulturalni dijalog

<i>Izvor</i>	<i>Interkulturalno obrazovanje i razumevanje – Priručnik za obuku (Grupa MOST)</i>
Trajanje	60 minuta
Predmet(i)	Građansko vaspitanje; Psihologija; Ustav i građanska prava; Sociologija; Čas odeljenjske zajednice
Materijal	RM
Cilj	Da učenici/e prepoznaju razlike između debate i dijaloga (kao dva komunikacijska obrasca) i uoče specifičnosti interkulturalnog dijaloga, kroz nastavak vežbe/simulacije „U drugoj poseti Albatros kulturi“

Koraci

1. Debata i dijalog - prezentacija (15')

Voditelj/ka koncizno objasni karakteristike debate i dijaloga prema **Tekstu** koji se podeli svim učesnicima/ama. Voditelj/ka razjašnjava nejasnoće i odgovara na pitanja učesnika/ca.

2. Iskustvo dijaloga - „U drugoj poseti Albatros kulturi“ (30')

Postavka:

- Svaka grupa (ista podela kao u radionici 5.4) dobija dodatne različite instrukcije koje definišu stil komuniciranja (po Kimu):
  - Albatrosi – usmerenost samo na socijalne odnose
  - Misionari 1 – usmerenost samo na ishod razgovora
  - Misionari 2 – usmerenost i na odnose i na ishod
- Kako su u prethodnoj radionici učenici/e došli do predloga rešenja za problem o kome su razgovarali, sada podeljeni u iste tri grupe nastavljaju da razmatraju ponuđena rešenja sa ciljem da pokušaju da dođu do jednog rešenja koje će biti prihvatljivo za sve strane.

Odigraivanje:

Tokom odigravanja, voditelj/ka koristi „rez“ da pomogne učenicima/ama da uvide momente kada razgovor klizi ka polemici i podstakne ih da koriste ja-govor, parafraziranje, otvorena pitanja, feedback tehniku i sl. kako bi razgovor postao dijaloški i rezultirao razumevanjem različitih pozicija, potreba i pogleda na problem.

3. Refleksija (15')

Voditelj/ka podstiče učenike/ce da procene meru u kojoj je rešenje do koga su na kraju došli odista prihvatljivo za sve i uoče elemente jedne i druge kulture koji su utkani u konačno rešenje.

Voditelj/ka podstiče učenike/ce da uvide šta je tokom razgovora najviše pomoglo a šta odmoglo kao i da dođu do rešenja, kakav je bio nastup pojedinih grupa i po čemu se on razlikovao, navodeći ih da uoče različitu kulturalnu usmerenost komunikacije. Učesnicima/ama se podeli i kratko pojasni **Tekst o ograničenjima interkulturalne komunikacije (Kim)**.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- ✎ Učenici/e timski istražuju i pripreme prezentacije o tipičnim obrascima komuniciranja i karakteristikama razgovora u različitim televizijskim emisijama (na primer *Utisak nedelje*, *U susret*, *Zamka*, *Replika*, *Narod pita* i sl.)
- ✎ Učenici/ce timski ili individualno pišu ili na neki drugi način predstavljaju šta reči „dijalog“ i „kultura“ za njih znače.

POLEMIKA

(DEBATA)

DIJALOG

CILJ	CILJ
RAZMENA I IZOŠTRAVANJE STAVOVA MOŽE SE VODITI I SA CILJEM DA SE PORAZI, NADGOVORI SUPARNIK.	RAZMENA I RAZUMEVNJE / USAGLAŠAVANJE STAVOVA, NAMERA SA KOJOM SE VODI MOŽE BITI UZAJAMNO SLUŠANJE I UČENJE OD DRUGIH KROZ UVAŽAVANJE RAZLIKA
POSTAVKA/ SETING	POSTAVKA /SETTING
SUČELJENE STRANE SEDE JEDNA NASPRAM DRUGE, OBIČNO SE ODVIJA UZ PRISUTSTVO STVARNE ILI PRETPOSTAVLJENE PUBLIKE.	RASPORED SEDENJA JE KRUŽNI, KONTEKST JE SIGURAN, DIJALOG SE OBIČNO ODVIJA BEZ PRISUSTVA PUBLIKE.
UČESNICE I UČESNICI	UČESNICE I UČESNICI
LIDERI/KE SA IZGRAĐENIM STAVOVIMA, OBIČNO OSOBE POZNATE JAVNOSTI, KOJE SE PONAŠAJU U SKLADU SA STEREOTIPOM, A NASTUPAJU KAO PREDSTAVNICE/I NEKE GRUPE. UČESTVOVANJE NE PODRAZUMEVA PRETHODNU PRIPREMU I DOGOVOR OKO PRAVILA, A MOGU BITI DOZVOLJENI NAPADI I PREKIDANJA SAGOVORNIKA.	ZNAČAJNE POJEDINKE/CI IZ NEKIH OBLASTI, KOJI NE MORAJU BITI POZNATI JAVNOSTI, A PONAŠAJU SE U SKLADU SA SVOJIM OSOBNOSTIMA I NASTUPAJU KAO INDIVIDUE. UČESTVOVANJE U DIJALOGU PODRAZUMEVA PRETHODNO ČVRSTO DOGOVORENA PRAVILA, A TAKOĐE MU PRETHODE DUGE I DETALJNE PRIPREME.
USMERENOST RAZGOVORA	USMERENOST RAZGOVORA
UČESNICE/I SE OBRAČAJU GRUPI KOJU PREDSTAVLJAJU I PRETPOSTAVLJENIM SIMPATIZERIMA/KAMA, TJ. PUBLICI, VIŠE NEGO JEDNI DRUGIMA.	UČESNICE/I SE PRVENSTVENO OBRAČAJU JEDNI DRUGIMA, KAO I PRISUTNIM SAGOVORNICAMA/IMA UKOLIKO IH IMA U PROSTORIJI.
KARAKTERISTIKE RAZGOVORA	KARAKTERISTIKE RAZGOVORA
<ul style="list-style-type: none"> • RAZLIKE U MIŠLJENJIMA KOD UČESNICA I UČESNIKA UNUTAR ISTE STRANE SE MINIMALIZUJU • JEDNI DRUGE SLUŠAJU DA BI SE MEĐUSOBNO OPOVRGAVALI ILI OTKRIVALI GREŠKE U ARGUMENTACIJI • POSTAVLJAJU SE RETORIČKA PITANJA I ZAMKE • GOVORI SE O STAVOVIMA, IDEJAMA, PRISTUPIMA 	<ul style="list-style-type: none"> • OTKRIVAJU SE RAZLIKE U MIŠLJENJIMA UNUTAR ISTE STRANE /ZASTUPNIKA ISTOG MIŠLJENJA/ • UČESNICE I UČESNICI SLUŠAJU JEDNI DRUGE DA BI SE BOLJE RAZUMELI • POSTAVLJAJU SE OTVORENA PITANJA IZ RADOZNALOSTI • GOVORI SE O DILEMAMA I DUBOKIM UVERENJIMA
ISHOD	ISHOD
ODSUSTVO NOVIH UVIDA ILI SHVATANJA, IZOŠTRAVANJE SOPSTVENOG STAVA, UPOREĐIVANJE OPREČNIH STAVOVA I DOŽIVLJAJA DA JE SUPARNIČKA STRANA NADGLASANA, PORAŽENA ILI PAK DA JE BILA USPEŠNIJA	NOVA SAZNANJA I UVIDI KOD SVIH UČESNIKA I UČESNICA, ODNOSNO POMAK KA NEKOM NOVOM UGLU POSMATRANJA POSTAVLJENOG PROBLEMA O KOME SE RAZGOVARALO
<i>Izvor: Babbit, E., Gutlove, P. & Jones, L. (1994). Handbook of Basic Conflict Resolution Skills: Facilitation, Mediation and Consensus Building. Cambridge, MA</i>	

5 OGRANIČENJA INTERKULTURALNE KOMUNIKACIJE (KIM)

Usmerenost komunikacije se razlikuje od kulture do kulture - bilo da je reč o društvima u celini, pojedinim grupama ili organizacijama – i te razlike u stilu komuniciranja mogu u velikoj meri ometati (ograničiti) razumevanje između pripadnika/ca različitih kultura.

Kim opisuje 2 osnovne vrste kulturalne usmerenosti komunikacije:

- A. prvenstvena usmerenost na **temu i ishod razgovora** (cilj i rezultate)
- B. prvenstvena usmerenost na **socijalne odnose** (očuvanje i izgrađivanje dobrih međuljudskih odnosa)

A. Ograničenja komunikacije usmerene na **temu i ishod**:

- 1. Briga o **jasnoći poruka** – tokom razgovora vodi se računa da namere budu jasno i direktno iznesene
- 2. Briga o **efikasnosti razgovora** - tokom razgovora vodi se računa da se njime postigne krajnji cilj, odnosno da razgovor dovede do željenog ishoda

B. Ograničenja komunikacije usmerene na **socijalne odnose**:

- 3. Briga da **ne povredimo osećanja drugih** - tokom razgovora vodi se računa o osobi kojoj se obraćamo i izbegava se svako ponašanje koje bi je moglo povrediti i narušiti njenu pozitivnu sliku o sebi
- 4. Briga da **nas drugi ne procene negativno** - tokom razgovora vodi se računa o tome šta će drugi misliti o nama i izbegava se svako ponašanje na osnovu koga bi nas drugi mogli negativno proceniti
- 5. Briga da **ne namećemo svoju volju** - tokom razgovora vodi se računa da se ne naruši sloboda izbora i akcije kod drugih.

Literatura

- Banks, J.A. (2006) **Cultural Diversity and Education** – Foundations, Curriculum and Teaching (5th ed.), Boston: Pearson
- Banks, J.A. (2002) An Introduction to Multicultural Education (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon
- Barna, L. M. (1998) Stumbling Blocks in Intercultural Communication. in Bennett, M.J. (ed.) **Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, pp. 173-190
- Bennett, M.J. (1993) "Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity" in Paige R.M. (ed.) **Education for the Intercultural Experience**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press
- Bourhis, R.Y. (1997) Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach, *International Journal of Psychology*, vol. 32, issue 6, p 369
- Delores, J. (1996) **Learning: The Treasure Within** - Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, Paris, UNESCO
- Hall, E.T. (1998) The Power of Hidden Differences, In Bennett, M.J. (ed.) **Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, pp. 53-67
- Hofstede, G. (1991) **Cultures and organizations: Software of the mind**, New York, McGraw-Hill
- Jandt, F.E. (2001) **Intercultural communication: An introduction**, (3rd ed.), Thousand Oaks, Sage Publications
- Kim, M.N. (1994) Cross-Cultural Comparisons of the Perceived Importance of Conversational Constraints, *Human Communication Research*, 21 (1), 128–151
- Maroshek, U. (1993) **Betzavta (Together)**, Guide to Teaching Democracy Through Games, Israel:Kinneret Publishing House
- Petrović, D. (2006). Interkulturalno (ne)razumevanje, u Popadić, D. (ed.) **Uvod u mirovne studije**, II tom. Beograd: Grupa MOST

Priručnici

- Učionica dobre volje** (1995), Školski program za konstruktivno rešavanje sukoba, Beograd: Grupa MOST
- Pametniji ne popušta** (1998), Vodič kroz sukobe do sporazuma, Beograd: CAA i Grupa MOST
- Kako možemo zajedno** (2000), Priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za prava deteta i dečje participacije, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta
- Građansko vaspitanje za prvi razred srednje škole** (2001), Priručnik za nastavnike, Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta
- Rodna ravnopravnost** (2002), Priručnici za trenere/ice i nastavnike/ice, Beograd: CARE
- Twinning Tehnikarijum** (2004), Zbirka inovativnih postupaka i tehnika za unapređivanje rada škola i Školskih uprava Ministarstva prosvete, Beograd: MPS
- Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preživelih** (2005), Praktični priručnik za trenerice i trenere, Beograd: Incest tauma centar
- Vodič za unapređenje rada nastavnika i škola** (2005), Beograd: FOSS i ROK
- Vodič za unapređenje učeničke participacije** (2006), Beograd: FOSS i ROK
- Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja** (2007), Beograd: FOSS i Grupa MOST

D@dalos, obrazovni server za nastavnike i multiplikatore u Srbiji i Crnoj Gori (2006), Sarajevo: UNESCO

Filozofija sa decom (2007), Beograd: Kreativni centar

It's Only Right! (1993), A Practical Guide to Learning About the Convention on the Rights of the Child, New York: UNICEF

Changing Perspectives, Cultural values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World (2002), A Resource for Civic, social and Political Education, Dublin: CDVEC

Compass (2002), A manual on Human Rights Education with Young People, Strasbourg: CoE

Intercultural Encounters (2004), Training Manual, A guideline for practitioners, Graz: OMEGA

Changing Teaching Practices using curriculum differentiation to respond to students' diversity, (2004), Paris: UNESCO

Intercultural Education in Primary School, (2005), Dublin: NCCA

Intercultural learning T-Kit, (2005), F-67075 Strasbourg, Cedex: CoE, EC

UNESCO Guidelines on Intercultural Education, (2006), Paris: UNESCO

Inrernet adrese / linkovi

Savet Evrope ima mnoštvo projekata vezanih za interkulturalno obrazovanje a jedna od njih je Intercultural education and the challenge of religious diversity and dialogue in Europe gde su kao aktivnosti planirane Compendium of Examples of Good Practice, Teacher training, izdavanje i distribucija CD roma i stvaranje website-a http://www.coe.int/t/e/cultural_co%20operation/education/Intercultural_education/Intro.asp

CLIM Project og CLIEC (Cooperative learning in European contexts) je Sokrates projekat Centra za interkulturalno obrazovanje univerziteta u Gentu. Izveštaj sa ovog projekta daje primere iz prakse i navodi različite izazove na koje je naišlo interkulturalno obrazovanje u različitim zemljama (Island, Španija, Poljska). Ceo izveštaj možete pogledati na <http://www.steunpuntico.be/files/folder%20cliec/CLIEC%20booklet.pdf>

Jedan od primera nastavnog plana za interkulturalno obrazovanje se može naći u okviru NCCA National Council of Curriculum and Assessment – Nacionalni savet za nastavni plan i procenu Irske <http://www.ncca.ie/index.asp?locID=61&docID=-1>

NCCA je izdao i vodič za interkulturalno obrazovanje sa uputstvima vezanim za nastavni plan, školsko planiranje, opremanje učionice, kulturnu različitost i ocenjivanje.

Postoji vodič za osnovne škole <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf> i srednje škole http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Eng.pdf

Stupajući na teren anglosanskog područja polako izlazimo iz evropskog okvira i krećemo se ka Americi. Postoji puno primera iz prakse sa konkretno razrađenim nastavnim jedinicama (web strana projekta Teaching Tolerance <http://www.tolerance.org/teach/activities/index.jsp>).

Pored ovog postoji takođe veliki broj školskih aktivnosti na sajtu Peacecorps World Wise Schools gde možete pretražiti časove po različitim kriterijumima (Primeri: I had a hero lesson, International curiosity nad national pride, Two different perspectives of the same event, World map, Beauty standards i sl.) Videti <http://www.peacecorps.gov/wws/educators/lessonplans/>

Primere planova časa možete pronaći i na www.edchange.org/multicultural/sites/lesson.html

UNESCO nudi globalan kompleksniji pristup koji u sebi integriše još veće bogatstvo multikulturalnosti. UNESCO nudi vodič o interkulturalnom obrazovanju koji je osmišljen kao praktičan izvor za nastavnike, učenike, one koji se bave razvijanjem nastavnih planova, kreatora politike i sve članove zajednice koji žele da promovišu interkulturalno obrazovanje u interesu mira i razumevanja. Jedna od ključnih pojmova koje UNESCO ističe su pluralizam i inkluzivnost u nastavnim planovima. Postoje 3 osnovna principa za koje se UNESCO zalaže. Kompletan vodič naći ćete na <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>.

Na kraju, mnoštvo raznovrsnih ideja za unapređenje interkulturalnog obrazovanja možete naći na [Multicultural Education Links Resources Sites](#)